

8(с)42/092) X
С 13

ОЛЕКСА САВЧУК

ОЛЕКСАНДР
БОЙЧЕНКО

ALEXANDER

ОЛЕКСА САВЧУК

ОЛЕКСАНДР
БОЙЧЕНКО

*Нарис життя
і творчості*

Передмова
Г. І. Петровського

РАДЯНСЬКИЙ ПІСЬМЕННИК
Київ — 1957

ПЕРЕДМОВА

Книга О. Савчука «Олександр Бойченко» присвячена життю і творчості молодого будівника комунізму, автора повісті «Молодість». О. Савчук описує матеріальні і моральні основи зростання і розвитку Олександра Бойченка в родині київського робітника-слюсаря паровозного депо. Автор наводить цікаві біографічні дані, які дають яскраву картину труднощів для робітника у навчанні своїх дітей грамоти. Навіть тоді, коли батько добився прийому його дитини в школу, йому не під силу було пристойно одягнути його, не вистачало грошей, щоб заплатити за навчання. А якщо батька звільняли з роботи, вся сім'я повинна була перебиратися в інше промислове місто. Знову робітникові доводилося витратити багато сил і енергії для того, щоб влаштувати сина в школу. Коли не вистачало сил і коштів тримати його в школі, сина доводилося відривати від навчання і пристосовувати до роботи.

Сашкові Бойченку, ще не зміцнілому фізично юнакові, довелося взятися за тяжку роботу на лісозаготівлях. Але, незважаючи на великі труднощі і мате-

ріальні нестатки в сім'ї, Сашко Бойченко успішно навчався грамоти і навіть вступив у технічне училище. На жаль, у батька не вистачало грошей, щоб заплатити за навчання, і здібному юнакові не довелося закінчити освіту. Так було у талановитого письменника Миколи Островського, так було і у автора цих рядків, тільки не в Києві, а в Харкові. Це було загальним, типовим явищем в робітничому середовищі за царизму.

Цікаво, що обидва обдаровані українські письменники — Микола Островський і Олександр Бойченко — учились в одному і тому ж технічному училищі, юнаками потрапили у вир бурхливих років першої імперіалістичної війни і революції, дуже молодими вступили до комсомолу. Ось це стрибок з царства тьми в царство свободи!

Такого щастя я і моє покоління, на жаль, не переживали. Ми потрапляли з царства тьми в царство тюрми. Якщо Островський і Бойченко діставали уявлення про людську гідність на волі, в комсомолі, то наша людська гідність виковувалася в тяжкій нужді, під градом пострілів і під свист нагаїв поліцаїв. Ми закінчували свої перші університети в тюрмах. На волі ми закріплювали знання, добуті нами в тюрмі на вимушеному «відпочинку», застосовували їх на практиці революційної боротьби.

Незважаючи на різницю політичної і економічної обстановки, завжди в передовій молоді були одні стремління, одні ідеали.

Обидва письменники — Островський і Бойченко — зазнали тягара імперіалістичної війни, пережили небувале героїчне піднесення і всі випробування революційного періоду та громадянської війни, з гвинтівкою в ру-

ках захищали молоду Радянську республіку від імперіалістичних банд. Обоє їх важка хвороба прикувала до ліжка. Але й тоді вони продовжували вперту боротьбу за життя, боротьбу за використання кожної хвилини життя для праці.

Ці бійці в житті, на фронті, в побуті, в літературі стали ентузіастами-ленінцями. Літературні праці Островського і Бойченка змальовують у хорошій художній формі нову епоху, епоху боротьби всіх народів, епоху, в якій «володарем світу став труд».

Цікаво простежити шлях політичної школи Олександра Бойченка. З 16 років він комсомолец, в 19 років стає вже комуністом і керує комсомолом. Йому довелося вчитись у М. С. Хрущова керівництва й організації комсомольської роботи, і він стає спочатку другим, а потім першим секретарем комсомольської організації України.

В Харкові мені довелося зустрічатися з Олександром Бойченком і радитися з питань керівництва українським комсомолом. Під керівництвом Комуністичної партії ЦК комсомолу розгорнув широкий рух молоді за зміцнення Радянської влади, спрямував її на боротьбу з ворогами Рад. І треба сказати, що комсомольці тоді віддавали всі свої сили праці — разом з старшим поколінням відбудовували зруйноване народне господарство, ліквідували страшні наслідки війни. Мені довелося бувати на з'їздах і пленумах комсомолу. Я бачив, що в авангарді комсомольців стояла віддана партії молодь, я зустрічав прозелітів марксизму-ленінізму. Нас, старих, це завжди радувало.

Олександр Бойченко належить до тих перших молодих керівників комсомолу, яких обирала на з'їзді молодь. Розмах соціалістичної революції підняв на Україні

всю робітничо-селянську масу, і скрізь забили живі джерела народної творчості. Талановита молодь росла, як гриби після дощу. З цього середовища вийшли т. Румянцев — редактор журналу «Коммунист», т. Вовченко — проректор Московського університету і багато інших славних представників плеяди молодих лєнінців, керівників комсомолу, що стоять зараз на чолі нової соціалістичної культури і науки.

Роки штурму технічних висот нової соціалістичної промисловості, роки стрімкого бігу з метою догнати і перегнати капіталістичні країни — саме ці роки відзначені бурхливою діяльністю Олександра Бойченка. Як секретар українського комсомолу, він страшенно перевантажував себе поїздками по заводах, шахтах, руднях. І вдень, і вночі він доводив впертою працею свою відданість справі соціалізму. Він надірвав свої фізичні сили. Але боець не здався. Все життя він вірив у торжество соціалізму і перемогу свого народу. Вже будучи хворим, О. Бойченко наполегливо вчився і провадив свою творчу літературну працю. Йому багато допомагала віддана дружина, щирий, вірний друг — Олександра Григорівна.

Життя Олександра Бойченка — яскравий приклад для нашої молоді, взірець того, як треба створювати пам'ятники свого існування на соціалістичній землі.

Автор книги О. Савчук детально описує біографію О. Бойченка, показує, як створювалася його повість «Молодість».

Олександр Бойченко пройшов важку школу життя в родині робітника, бачив злидні і боровся з ними, зазнав, що таке напівгольне існування. Він відчув на собі безмежність експлуатації капіталістів. Його батько — Максим Олександрович пройшов школу ро-

бітничих страйків, школу пролетарської боротьби з безправ'ям трудящих при царизмі.

Все це тяжке, жорстоке життя проходило на очах вразливого хлопчика, а потім юнака Саші Бойченка і викувало в нього ненависть до експлуаторського суспільства, протест проти пригнічення особи людини.

Характер Бойченка, його ідейна цілеспрямованість вироблялися в роки війни і революції. Він бачив, як валиться гнилий царизм, руйнується створений капіталістами лад, був свідком звільнення праці від експлуатації.

Він був учасником напруженої боротьби на Україні з контрреволюцією і різними ухилами в партії. Це було хорошою школою для українських більшовиків, тим більше для молоді. Робота партії по зміцненню єдності своїх лав, насіння, кинуте великим Леніним і ленінцями, падало на благодатний ґрунт.

Олександр Бойченко завжди працював над собою, вчився. І сам його життєвий шлях був великою школою. Це забезпечило такий живий інтерес до повісті «Молодість», де письменник змальовує дуже цікавий період життя радянського народу — період героїчної будівничої праці, період боротьби з ворогами Радянської влади. Герої повісті — живі люди. Робітник Іскров — загартований боець-ленінець. В умовах страшних злиднів і голоду він самовіддано бореться за чесну працю, за чесний розподіл продуктів харчування, проти рвацтва. Іскров уміло підбирає товаришів, впливає на кращу організацію роботи, показує вірець зібраності, виявляє шкідників, які саботують заходи Радянської влади.

В романі показана нова молодь, яка прагне добре жити і працювати, виховувати нове, здорове покоління.

І на цьому фоні показані люди, які чіпляються за старі відносини і старі звички, які не бажають сприйняти те нове, хороше, за що боролися і що вводили в життя передові люди нашої країни. Показ таких людей дуже потрібен в літературі. Він вчить нашу молодь розпізнавати людей і критично до них ставитися.

Твір О. Бойченка варто переробити на п'єсу і екранізувати.

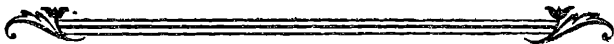
В повісті «Молодість» недостатньо показана роль політичних ідей і політичної освіти у вихованні молоді. А це ж дуже великий фактор в нашому житті — бути грамотним і освіченим марксистом-ленінцем. Старі комуністи наполегливо вивчали соціалістичні ідеї, багато читали книг про робітничий рух, знали історію соціалістичних, комуністичних і інших партій. Простий робітник нашого часу читав серйозну політичну і економічну літературу. Опанувавши теорію, він успішно застосовував її на практиці, в класовій боротьбі, в захисті інтересів пролетаріату. Він був глибоко впевнений, що людина — не раб, не черв'як, не павук, а творець багатств капіталістичного суспільства. З яким інтересом читали і переказували один одному мої сучасники-робітники «Маніфест Комуністичної партії» Маркса і Енгельса, книгу Енгельса «Походження сім'ї, приватної власності і держави», твори Леніна, Плеханова і інших соціалістів...

Робота О. Савчука дасть велику користь у вихованні нашої молоді. Приклад славного життя Олександра Бойченка запалить ленінську іскру в серцях нашої молоді і допоможе їй стати більш вимогливою до себе, до товаришів.

Г. Келіш

*В житті завжди є місце для
подвигів.*

О. М. Горький

I

Олександр Максимович Бойченко народився 22 листопада 1903 року на Деміївці, яка тоді ще не стала околицею Києва, а була волосним центром Київської губернії.

Зовні все тут нагадувало село: білі хати під солом'яними стріхами влітку ховалися у вишневих садках, під вікнами між кущами бузку росли чорнобривці і нагідки, з дворів на вузьенькі покручені вулиці і завулки визирали соняшники. І тільки де-не-де височіли великі цегляні будинки з червоними або зеленими дахами.

Жителі Деміївки не ходили в поле і не поралися біля худоби. Ще досвіту поспішали вони на тютюнову і цукеркову фабрики, на рафінадний завод, на пивний завод, а найбільше — на залізничний вузол, де працювали паровозними машиністами і їх помічниками, кочегарами і електромонтерами, слюсарями і вагонниками... Пізно увечері, зморені, поверталися додому, щоб безсило впасти на постіль

і проспати в забутті до вранішнього гудка, який знову кликав на роботу.

Батько Сашка—Максим Олександрович Бойченко — працював слюсарем паровозного депо Київ-ІІ Московсько-Воронезької залізниці. Це був невисокий рудий чоловік з світлими добрими очима. Лагідний, доброзичливий, він з якоюсь дівочою ніжністю кохався в квітах. Мабуть, палка любов до рідної природи була зумовлена його селянським походженням: зростав Максим Олександрович під Каневом, серед широкого українського степу, над Дніпровими кручами. Пізніше, коли йому вдалося стягнутися на власну халупу, що стояла на орендованій куркульській землі, він, обкрадаючи свій короткий сон, посадив невеличкий садочок і розбив квітник.

Першорядний слюсар, Максим Олександрович був і столяром, і теслею, а особливо любив займатися садівництвом, якому віддавав увесь свій вільний час. В неділю він вставав, як і в будні дні, до схід сонця, і порався в своєму крихітному господарстві...

Часом батько забирав старших дітей і відправлявся з ними в ліс по гриби. Сашко дуже любив ці мандрівки. Поступово хлопець добре вивчив густі лісові хащі, світлі поляни, шляхи і лінії, знав, де ростуть сосни, а де струнчиться міцний граб з сталевою корою, де розлягаються могутні крилаті дуби...

Батько навчив Сашка столярного і слюсарного ремесла. Все життя з вдячністю згадував Олександр Максимович свого батька,

який змалку привчив його любити працю, дивитися на труд не тільки як на засіб здобути шматок хліба, а як на потребу людини, що приносить радість.

Меткою, дотепною і гострою на язик була Сашкова мати — Уляна Григорівна. Висока, струнка, з великими чорними очима, вона виділялась своєю здоровою красою. В неї була тверда вдача і міцна воля. Любила Уляна людей і, незважаючи на нестатки в родині, часто запрошувала знайомих і друзів, і тоді було чути її сильний грудний голос і веселу ходу в гарячому танку. Сашко, як зачарований, слухав материн спів, — а знала вона багато сумних і веселих пісень.

Дружно жила велика сім'я Бойченків: гуртом долали злигодні — оцих постійних непроханих гостей в родинях трударів.

Хата Бойченків стояла на краю Деміївки. Відразу через дорогу починалися широкі лани куркулів сусіднього села Віта. Сашко любив вийти в поле, лягти горілиць на межі, дивитися і слухати голосну радісну пісню жайворонка, що застигав у блакитному небі.

Зростав Сашко жвавим, допитливим хлопчиком, його увагу привертало все, що діялося навкруги, у всьому він хотів розібратися. Одні «що?» і «чому?» змінювалися іншими, кожне маленьке відкриття породжувало десятки нових запитань.

Сашко прислухався до голосу лісових птахів, вивчав їх звички. Пристрасть до пташиного світу не покинула його і тоді, коли він,

підрісши, став ходити до школи. Молодший брат письменника — М. М. Бойченко — згадує, як Сашко сам змайстрував дві дерев'яні скриньки: в одній збирав колекцію пташиних яєць, в другій — метеликів. Часом він будив уночі молодшого брата і разом з ним відправлявся в ліс, щоб дістати пташині яйця.

З юрбою сусідських хлопчиків Сашко спускався в глибоке провалля цегельні, бродив уздовж залізничного полотна. Діти знаходили заіржавілі болти і гайки, часом натрапляли на блискучі консервні коробки, викинуті з вікон вагонів. Які це були іграшки для них! Чого тільки не робили вони з своїх знахідок: і візки, і сани, і навіть паровози.

В літні й осінні дні матері, сунувши по крайцю чорного хліба, випроводжали дітей в ліс. Хлопчаки минали Казенний ліс, ліс Сніжка і потрапляли в Голосіївський. Кружляли біля монастирського саду, який ріс прямо серед лісу, з заздрістю позирали на гілля яблунь, що гнулися від янтарної антонівки, на великі, як батьківський кулак, руді бери. Облизувались і, залізши на кучеряве дерево край лісу, уплітали з хлібом терпкі грушідички.

Коли Сашкові сповнилось сім років, його віддали в двокласне залізничне училище (5 груп). Вранці, нашвидку поснідавши, спускався він кривими, немощеними вулицями і завулками Деміївки до школи. Тут починався новий світ. Хлопець слухав кожне слово вчителя, з запалом готував уроки, багато читав.

Подобались йому пригодницькі книги, в яких діяли сміливі, безстрашні герої.

Влітку, під час канікул, Сашко знову цілими днями мандрував. Під неділю, взявши вудочки, ішов Сашко з материним братом, дядьком Василем, що працював на тютюновій фабриці, на Дніпро або на озеро. Часом зустрічали дядькових знайомих — тоді закидали сітку.

Вночі розкладали багаття і варили таку смачну юшку, що, здавалося, в світі нічого кращого немає. А які чарівні, сповнені загадок і таємниць пригоди розповідали дорослі навкруги вогню — дух перехоплювало!..

Друзі дитячих років Бойченка характеризують його як здібного і старанного учня.

«З Олександром Бойченком я разом ходила до школи,— згадує Н. П. Бобовникова.— Вчився Сашко прекрасно. Вчителі з математики, російської мови, географії, природознавства дуже хвалили його. Особливо добре знав Сашко природознавство. Відповідаючи урок, він користувався не тільки відомостями з підручника, а й власними багатими враженнями.

Закінчив Бойченко двокласне залізничне училище першим учнем»¹.

В статті «Думи про щастя», вперше надрукованій у червневій книзі журналу «Дніпро» за 1949 рік, Бойченко писав про свої шкільні роки:

¹ Всі уривки із спогадів про О. Бойченка тут наводяться вперше.

«Мені вдалося закінчити залізничне училище. Вчився я на п'ятірки. Пам'ятаю, на випускному вечорі учитель природознавства, зовсім уже сивий дідок, прекрасної душі людина, відвів мене убік та й каже:

— Сашенько! Вам би вчитися далі, щаслива людина з вас буде.

Вчитися далі, стати щасливою людиною — це було моєю мрією. Мені було тоді дванадцять років, і про щастя своє я думав: скількох я знаю нещасних людей, як погано вони живуть, а чому? Тому, що в них нема грошей. А от власник цукеркової фабрики Єфімов живе в тринадцяти кімнатах, а які в нього коні, який сад! Або поміщики Сніжко, Ярошинські,— які в них дачі під Києвом! Вони щасливі тому, що багаті! Я тоді так думав, вважаючи, що гроші — це все. І я мріяв учитися, розбагатіти.

О, коли я стану багатим, я, напевне, буду багато-багато їсти, бо за свої дванадцять років я ще ніколи не був ситим. У мене будуть костюми, пальто, все з сукна, шерсті, бо все мое життя мені шили тільки з «чортової шкіри». У мене будуть черевики, чоботи, калоші, і мої черевики більше не чвакатимуть, наче та жаба, від золи й бруду. Щодня я ходитиму в кінотеатр «Зірочка», де ще ні разу не був, але часто простоював біля яскраво освітленої реклами. Ні, ходитиму в народний дім і напевне зможу піти у міський оперний театр».

Цей уривок яскраво малює тяжке, злиденне життя дітей робітників, примітивне уявлення

дванадцятилітнього хлопчика про людське щастя.

Батько письменника, Максим Олександрович, знав про неабиякі здібності сина. Про це йому говорили і вчителі, радячи вчити Сашка далі. Але й він, віддаючи сина восени 1915 року до вищого початкового міського училища (4 групи), не тишив себе рожевими мріями, бо розумів: для сина робітника двері вищих учбових закладів царської Росії закриті. Найвищою посадою для свого сина він вважав місце конторника в депо.

Вчився Бойченко у вищому міському початковому училищі так само старанно і успішно, як і в залізничній школі. Закінчив він його в 1918 році.

В тому ж році Олександр Бойченко вступив до технічного училища Південно-Західної залізниці (тепер електромеханічний технікум залізничного транспорту). До речі, зауважимо: тут в цей час навчався і Микола Островський. Але знайомими хлопці не були: Бойченко почув про Островського, як про це свідчить сам в одному з своїх листів, лише в 1935 році.

Тільки один рік пощастило провчитися Сашкові. Скрутне матеріальне становище родини слюсаря змусило його кинути училище. З того часу Бойченко не раз намагався продовжити навчання, але його мріям не судилося збутися. Більше він не вчився, аж поки не захворів. Вже прикутий до ліжка, закінчив факультет особливого призначення.

З осені 1919 року юнак почав працювати на лісозаготівлях. Робота на лісозаготівлях вимотувала всі сили і в дорослих, а Сашкові пішов тільки шістнадцятий. Як вперше вирушав на роботу в ліс, мати сумно промовила:

— Так погано на душі... Та що поробиш,— безнадійно махнула рукою.

Дитинство і юність Олександра Бойченка пройшли в бурхливий, незабутній час. На його очах розігралася кривава трагедія першої світової війни. Потім повсталий народ повалив самодержавство, розтрощив владу поміщиків і капіталістів. Сторчма летіли портрети царя і царських міністрів. На Великій Васильківській Сашко бачив, як прості люди, яких усе життя вчили підкорятися волі визискувачів, зачепили за шию бронзову фігуру і з криком та сміхом стягли з гранітного п'єдесталу, де було викарбувано золотом: «Александрю освободителю».

Бойченко бачив холодні каски німецьких окупантів, шлики гетьманців і петлюрівців...

У серпні 1919 року, через два дні після захоплення Києва денікінцями, редактор чорносотенної газети «Києвлянин» В. Шульгін писав: «Було передбачення: одинадцять разів старий Київ змінить своїх володарів і тільки одинадцята влада буде владою справжньою». Денікінці були одинадцятими претендентами, і їх Шульгін оголосив справжньою владою.

Короткозорим політиком виявився він. Справжньою владою стала влада робітників і

селян, але для її утвердження трудовому народові довелося здолати ще не одного ворога. Над крутими берегами Дніпра хизувалися білополяки, терзали молоде тіло Радянської держави численні банди, зібрані з найрізноманітнішого контрреволюційного охвістя.

Грандіозні соціальні зрушення мали великий вплив на вразливого хлопчика, а згодом юнака Сашка Бойченка. На все життя зберігся в його пам'яті відважний молодий робітник-арсеналець, який з кулеметом у руках один стримував навалу цілого загону петлюрівців, що рвалися з лівого берега через Ланцюговий міст. До останнього подиху не відступав молодий герой. Тільки смерть припинила його опір...

Робітники залізничного вузла часто збиралися на мітинги, щоб послухати більшовицького комісара. Сашко не пропускав жодного з них. Не завжди він розумів, що говорив комісар, але головне глибоко запало в його душу: одні живуть за рахунок праці інших.

Те, що одні живуть багато, а другі бідно, знав Сашко й раніше. На кожному кроці зустрічав і сам відчував цю нерівність. Особливо коли потрапляв в аристократичні квартали міста — Липки або на Хрещатик — і бачив блискучі магазини, натовпи розкішно одягнених чоловіків і жінок.

Та тоді йому не приходило в голову, що дорогий одяг багатих чоловіків і сліпучі оздоби їхніх жінок — частка праці слюсаря Максима Бойченка, його батька.

Слова комісара збуджували думку, давали відповідь на болючі питання.

Бойченко помітно виріс, став високим худорлявим юнаком з розчесаним на проділ темнорусим волоссям. Почав ще пильніше приглядатися до життя, замислюватись над складними подіями тих років.

Місто часто прокидалось від гарматного грому, кулеметної і гвинтівочної перестрілки. Колись шумлива залізниця тепер була напівмертвою — поїзди проходили рідко, та й то частіше військові ешелони.

У дворі залізничних майстерень неквапно бродили сухоребрі кози, пощипуючи збиту, поруділу траву. На вугільному складі не було ні вугілля, ні дров. В місті, біля продуктових і хлібних крамниць, виростили довгі хвости черг.

Потяглись важкі роки голоду, війни, розрухи, блокади.

Весною 1920 року Бойченко перейшов з лісозаготівель на залізничний вузол, де працював його батько.

Було в житті Бойченка дві особливо пам'ятних дати, які він не раз пізніше згадував у своїх статтях і бесідах: вступ до комсомолу і партії.

В жовтні 1920 року на Київ-II, де в той час Олександр Максимович працював робітником служби зв'язку, створювався комсомольський осередок. В саду залізничної станції зібралася молодь. Яскраво горіли на червоному оксамиті

прапора слова: «Ми старий світ зруйнуємо! Вперед, до комунізму!»

Прапор виготовила сама молодь. Відпрацювали недільник, купили червоного оксамиту, дівчата вишили гасла, а хлопці зробили дрецько і увінчали його виточеним з міді наконечником.

Старий більшовик, вручаючи прапор комсомольцям, гозорив про тяжкі бої з білополяками, про барона Врангеля, про важкі дні молодії Радянської республіки. Він закликав високо і гордо тримати прапор — символ незборимості робітничого класу.

З того часу шістнадцятилітній Сашко Бойченко став комсомольцем.

Прийшла зима — холодна і голодна. На добу робітники одержували по восьмушці хліба з остюками, та й то не щодня, і по тарілці рідкого, аж синього, супу. Діряві черевки або чоботи зверху замотувались ганчір'ям і затягувались мотузками, щоб не розвалилися.

Бойченко дістав десь шинелю і беріг її, як дорогу реліквію. Витерта, пробита кулями, вона була не зовсім надійною захисницею від лютого морозу й різкого вітру. Дошкуляв мороз, мучив голод. А хіба він один? Хіба його друзям легше? Всі чекали весни, вона несла тепло і надію.

Напровесні 1921 року, після вбивства секретаря комсомольського осередку залізничного вузла Карпа Мар'яненка, секретарем осередку обирають Сашка Бойченка. Багато турбот у молодого комсомольського ватажка.

Навкруги Києва шугали численні банди. Білогвардійці, петлюрівці, есери піднялись на боротьбу проти молоді Радянської республіки. Комуністи і комсомольці, організовані в ЧОП (частини особливого призначення), відправлялись на ліквідацію ворожих народів осиних гнізд. Не всі поверталися назад. Ті, що лишалися в живих, ще дужче напружували свою волю, їх серця закипали ще більшою ненавистю до ворогів революції. Після роботи разом з комсомольцями і молоддю Бойченко працював на громадських городах, щоб забезпечити робітничу їдальню овочами. Зимою цілими цехами виїжджали на заготівлю дров, допомагали вдовам і сиротам.

На комсомольських зборах вирішувалися виробничі питання, обговорювалися проблеми моралі, читалися промови і книги Леніна... Молодий помічник електромеханіка Сашко Бойченко виявився енергійним і тямущим організатором.

Червень 1922 року приніс в родину Бойчєнків велике горе: несподівано помер батько. Поїхав у Ніжин міняти продукти і там захворів. Повернувшись додому, за два тижні згорів у тифозній лихоманці.

Ховали Максима Олександровича на Голосїївському цвинтарі. За труною йшли машиністи, кочегари, слюсарі, віддаючи останню данину своєму товаришеві, який двадцять п'ять років відпрацював слюсарем депо.

Болісно переживав Сашко тяжку втрату. Та життя брало своє — рани гоїлися. Зали-

шилася мати, з якою Сашко жив у великій дружбі.

Восени того ж 1922 року Олександр Максимович одружився з сімнадцятирічною Олександрою Григорівною Алексеевою, яка стала назавжди його вірною подругою. З нею він ділив радість і горе свого багатого, цікавого, але нелегкого життя...

1923 рік. Дев'ятнадцятирічний Олександр Бойченко вступає до лав партії.

«Багато років минуло відтоді, але чим більше минає часу, тим видатнішим стає для всього мого життя день мого вступу в партію більшовиків. Цей день завжди стоїть перед очима такий рельєфний, наче не пам'ять воскрешає переді мною цю картину. Я бачу все і можу торкнутися до всього: до стола, лав, колон, бачу живі збори і почуваю величезне хвилювання, яке наповнювало мене. Понад п'ятсот чоловік дивляться на мене, тут більшовики і безпартійні, які завжди приходять на відкриті збори. Це старі робітники — слюсарі, ковалі, токарі, машиністи. Багато хто з них — учасники трьох революцій. У багатьох з них ще свіжі шрами років громадянської війни. Це вони у найтяжчі для республіки дні, не жаліючи свого життя, надійно підтримували своїми плечима Радянську владу і відстояли її в боях. Партія стала для них священна й дорога, це їх совість, честь, мозок, випробуваний керівник, і їм не байдуже, хто вступає в її ряди, хто матиме право носити звання члена великої комуністичної партії. Чи

скажуть вони «гідний»? Чи виявлять довір'я? Адже більшовик — це прапорonoсець усього трудового народу.

— Відводів нема!

Десятки рук більшовиків підводяться вгору, міцних, мозолястих рук. Я глибоко розумію значення цієї хвилини для всього мого життя. Ні з чим не порівняти радість і щастя, чисте, щире, велике! Ніякі, навіть найкращі хвилини в житті не можна порівняти з повнотою цього почуття. Та й не слід порівнювати та протиставляти. Я був щасливий, усвідомлюючи, що тепер я солдат більшовицької армії, яка наново перебудовує світ. І на свіжозораній землі виросте нове, справді людське щастя». Так писав Олександр Бойченко в своїй статті «Думи про щастя».

Партія доручає молодому комуністові нову відповідальну роботу. Він разом з своєю дружиною їде на станцію Крути. Крути в той час були гніздом бандитизму і контрреволюції. Бойченко — голова місцевому профспілки — провадить тут велику організаційну роботу. Згуртовує комсомольців, передових робітників на боротьбу за відбудову станції, за поліпшення матеріальних і побутових умов робітників, організовує навчання, влаштовує вечори самодіяльності.

Рік роботи на станції лишив глибокий слід: створено партійний і комсомольський осередки, відкрито кооперативну крамницю, семирічну школу для дітей залізничників, багато робітників переселено з вагонів у квартири за

рахунок ущільнення місцевої буржуазії. На станції виріс міцний громадський актив.

Бойченка відкликають у Київ, де він працює головою місцевкому, а потім інструктором Учпрофсожу. Робітники його добре знають, поважають за високу принциповість і прямоту.

З осені 1926 року Бойченко — секретар Сталінського райкому комсомолу, член бюро райкому партії. Він, як і інші працівники райкому, не сидить в кабінеті, а цілий день перебуває в гущі молоді — в заводських цехах, в бригадах кондукторів і машиністів. Вечори проводить в молодіжних гуртожитках. Не раз опівночі високу сухорляву постать секретаря можна було зустріти на темній вулиці. Повертаючись з гуртожитку, він місив грязь тоді ще не брукованих вулиць Деміївки.

Олександр Максимович встигав побувати на комсомольських зборах, на засіданнях комітету, бюро. Молодь зустрічала його як давнього і доброго друга. А прийшовши додому і нашвидку поївши, він сідав за книжки.

Незабаром Бойченка обирають завідувачем оргінструкторського відділу, а згодом секретарем Київського окружного комсомолу. Він стає на чолі молоді не лише великого міста, а й усіх сіл двадцяти шести районів округи.

На VII з'їзді комсомолу України (1928 р.) Олександра Бойченка обирають членом ЦК і членом бюро ЦК ЛКСМУ, а на VIII з'їзді ВЛКСМ того ж року — кандидатом у члени ЦК ВЛКСМ.

Перед комсомолом поставали нові грандіозні завдання. В той час партія виділяла з своїх лав найбільш стійких більшовиків партійними організаторами комсомолу.

Про свого парторга Микиту Сергійовича Хрущова, що працював у Київському окружкомі партії в 1928—1929 рр., Олександр Бойченко згадує в статті «Сторінки історії»¹.

Тоді було ще безробіття. Парторг малював перед комсомольцями картини недалекого майбутнього, вчив комсомольців, як треба працювати, щоб швидше здійснити мрії про нове життя. Він говорив, що молоді слід роз'яснювати значення індустріалізації країни, яка зробить нашу Батьківщину могутньою, сильною, приведе до величезного зростання робітничого класу, до ліквідації безробіття.

Комсомол, виконуючи поради свого парторга, у всіх районах міста провів спеціальні конференції молоді, присвячені питанням індустріалізації. На конференціях розгорілась гостра боротьба проти троцькістів, які хотіли відірвати молодь від партії.

Ось що сталося, наприклад, на конференції молоді Петровського району на Подолі. Конференція відбувалася в клубі центральної електростанції.

Стояли дощові осінні дні. В залі вікна повідкривали, бо людей набилося стільки, що й стати було ніде.

Олександр Бойченко вийшов на трибуну.

¹ Газета «Сталинское племя», 11 червня 1944 р.

Не встиг він сказати слова, як в зал через вікна ввірвалась група троцькістів. З лайкою і криком кинулися вони на присутніх.

Але комсомольці діяли швидко і рішуче: витягли непроханих гостей з клубу і під загальний регіт кинули їхнього ватажка в брудну калюжу. Останні кинулись врозтіч.

Бойченко спокійно почав доповідь.

Увечері Олександр все розповів партторгові, і Микита Сергійович, задоволено посміхнувшись, сказав:

— Що ж, правильно зробили комсомольці. Не можна бути ввічливим з ворогом.

На всіх ділянках радянського життя нестримно пульсувала гаряча комсомольська енергія. Комсомольці були ініціаторами організації фабзавучів, клубів, дитячих і юнацьких театрів. Вони з запалом працювали на фабриках і заводах, будували нову соціалістичну культуру, виховували молодих письменників, художників, артистів. Робітнича молодь заповнювала зали кінотеатрів, театру імені Івана Франка. На розі вулиць імені Карла Маркса і Заньковецької, в приміщенні колишнього кафешантана, було відкрито міський комсомольський клуб.

Широке поле діяльності лежало перед сільськими комсомольцями. В багатьох селах не було партійних організацій, і за всю політичну, господарську, культурну діяльність відповідали комсомольські осередки. Вони боролися за впровадження нової агротехніки, були ініціаторами ліквідації неписьменності, розгортали

антирелігійну і антиалкогольну агітацію та пропаганду, готували самодіяльні вистави, влаштовували концерти і лекції, випускали стінні газети.

Секретареві окружкому потрібно було добре знати село. Досі він, Бойченко, бував у селах як уповноважений, близько сходився з молоддю, добре вивчав класове розшарування, знав інтереси бідняків і середняків, але йому здавалося, що знає мало.

Якось увечері Микита Сергійович Хрущов покликав Бойченка:

— Ну, сідай, розповідай...

— Не знаю, з чого й почати, Микито Сергійовичу... За все хватаюсь, а глянеш — нічого до пуття не доводжу...

М. С. Хрущов почав учити двадцятип'ятирічного секретаря окружкому комсомолу мистецтва організаційної роботи. Він говорив йому про те, що якою б здібною не була людина, вона сама всього не зробить. Секретар окружкому має стати організатором, вивчати людей, знати, хто на що здібний, і сміливо доручати людям найскладнішу роботу. Треба створити міцний актив, не бігати з одного підприємства на інше, аби тільки сказати, що скрізь був. Краще за день відвідати один завод, але так, щоб лишився там добрий слід, щоб комсомольці пам'ятали: прийшов секретар, допоміг. Бажання побувати скрізь, на все подивитися — похвальне бажання, але це ж одній людині не під силу. Адже секретареві треба й книги читати, і в театр ходити, і кіно відвіду-

вати,— взагалі молода людина повинна бути молодію.

Під батьківським піклуванням партії зростав, мужнів молодий талановитий організатор.

Цікавий факт, що свідчить про вміння молодого Бойченка глибоко оцінювати соціальні явища, знаходити коріння цих явищ, наводить в своїх спогадах, написаних по просьбі автора цього нарису, П. Л. Максимчук, який в ті часи працював у Київському окружкомі комсомолу.

«В 1925 році комсомольці села Красилівки, Велико-Димерського району, — пише тов. Максимчук,— запросили вчителя школи зробити доповідь про будову всесвіту. В той час комсомольці на своїх зборах завжди виносили ухвали з приводу питань, які вони вислухували чи обмірковували. Отже, і в цьому випадку вони занесли до протоколу таке рішення:

«Вислухавши доповідь про будову всесвіту, комсомольські збори теж вважають, що земля справді таки крутиться, і гаряче схвалюють твердження і героїчні вчинки Коперніка і Галілея та рішуче відмежовуються від Птолемея і засуджують його. Отже, зобов'язати кожного розказувати про це серед молоді і навіть дорослих».

Якось в 1928 році я збирався у відрядження до Велико-Димерського району і зайшов до Саші Бойченка уточнити завдання та порадитися з ним. Він нагадав про рішення красилівських зборів і сказав:

— Хоч і з усмішкою говоримо про цю ухвалу, але ми любимо і високо цінуємо цю творчу активність комсомольців. Ти тільки вдумайся в цю ухвалу — і побачиш глибокий зміст, що відображає найцінніші риси наших молодих сучасників.

Ухвала красилівців свідчить про те, що передова молодь, яка хоч і має поки що недостатню освіту, не проходить байдуже повз будь-які явища. Їхні батьки, та й самі вони, заплатили кров'ю за рідну землю, за краще життя людства і тому не можуть бути байдужими до того, що діється навкруги. Вони намагаються глибоко зрозуміти всі явища і скрізь внести справжню комуністичну справедливість, бо вони активні будівники нового радянського суспільства, а не сторонні спостерігачі.

Нехай не все зрозуміли комсомольці з доповіді вчителя, але одне для них стало ясно: Копернік і Галілей — герої, бо вони боролись за поступ людства».

Влітку 1929 року комсомол України відзначав своє славне десятиліття.

В гарячий червневий вечір з Подолу і Печерська, Шулявки і Деміївки, з Дарниці і Солом'янки тягнуться в центр міста колони молоді.

Київ дзвенить комсомольськими піснями. Старовинна площа з величним пам'ятником Богдану Хмельницькому наповнюється юнаками і дівчатами.

Шумить неспокійне людське море... Зелені і темні кашкети юнаків розцвічені червоними дівочими косинками. Олександр Бойченко — секретар окружкому — протискається крізь бурхливі колони і підіймається на трибуну.

Стоїть, двадцятишестилітній — високий, вродливий. Закидає назад густе темнорусе волосся, відкриваючи високе біле чоло. Радісно іскряться світлозелені очі, затінені довгими віями, крилами розлітаються густі чорні брови. Тверде гостре підборіддя з маленькою ямочкою ледь здригнулося, і різко окреслені губи усміхнулися, відкривши рівний ряд сяючих, як сніг у ясний день, зубів.

Бойченко починає промову. Говорить він рівним, чітким голосом. Жести його скупі, але виразні. Бойченко говорить про десяти роковини комсомолу України. Десять років тому, в тривожні червневі дні 1919 року, коли найважливіші промислові центри республіки — Донбас і Харків — були в руках денікінців, у Києві відбувся перший з'їзд комсомолу України. Після з'їзду більшість делегатів виїхала на фронт, на боротьбу з Денікіним.

Бойченко розповідає про величні накреслення партії, про перші грандіозні будови в країні, про Дніпробуд...

Він закликає комсомольців множити бойові традиції комсомолу.

— Мы рождены, чтоб сказку сделать былью! — словами пісні закінчує свою промову Олександр Максимович, і від могутнього ком-

сомольського «ура!» здригається широка старовинна площа.

На другий день багато юнаків і дівчат приносять в комсомольські осередки заяви: вони бажають поїхати на Дніпробуд...

Липень 1929 року. Бойченка обирають другим секретарем ЦК ЛКСМУ, і він переїжджає до Харкова.

Збільшились масштаби роботи. Тепер поле його діяльності — не Київський округ, а вся Україна. Шахти Донбасу, копальні Кривого Рога, Нікополя, котловани Дніпробуду, машинобудівні заводи Харкова, металургійні велетні Дніпропетровська... Полісся, Полтавщина, херсонські і миколаївські степи...

В Харкові на кожному заводі Бойченко знаходить нових друзів і задушевних товаришів. Знайомиться з видатним діячем більшовицької партії й Радянської держави — Павлом Петровичем Постишевим, та іншими. Загартовані в класових боях, діячі нашої партії охоче передавали свій багатющий досвід Бойченкові, наполегливо вчили його пильно вдивлятися в життя, творчо мислити, бачити, куди і як розвиваються події.

Вони готували собі зміну, яка б зуміла достойно продовжити справу батьків, вирішувати складні загальнодержавні питання. Не сліпі виконавці потрібні, а розумні, ініціативні керівники.

Бойченко придивлявся до людей ленінського поколю, людей, яким дорога доля народу, доля Батьківщини.

Кожну вільну хвилину, хоч таких хвилин було надто мало, Олександр Максимович присвячує книгам. В нього була чудова пам'ять, швидкий розум, велике щедre серце. Йому все здавалося, що працює він мало, і намагався працювати більше, краще...

Всього кілька місяців попрацював Бойченко на посаді секретаря ЦК, а його вже знали в Донбасі, Дніпропетровську, в Кривому Розі, Одесі, Миколаєві, Чернігові... Він одержує десятки листів з усієї України і відповідає на них, допомагає людям.

Незабаром Олександр Максимович стає першим секретарем ЦК ЛКСМУ — вожаком багатотисячної організації комсомолу України. На XI з'їзді КП(б)У його обирають членом ЦК і кандидатом у члени Оргбюро ЦК КП(б)У, а на XVI з'їзді ВКП(б) — членом ЦКК ВКП(б).

Бойченко невтомно працює, постійно буває на найважчих ділянках великого соціалістичного будівництва. Коли стало необхідним закінчити до морозів бетонні роботи на Дніпробуді, він і в дощові дні, в сльоту перебував на будові.

Працюючи першим секретарем ЦК ЛКСМУ, Бойченко залишився таким же простим, як колись, — тоді, коли був секретарем комсомольського осередку. Приїжджаючи на шахту чи на завод, він разом з молоддю жив у гуртожитку, разом з нею харчувався в шахтних і заводських їдальнях, проводив дозвілля серед молоді. Він не любив і гостро картав комсо-

мольських працівників, які перетворювалися в чиновників, відірваних і відгороджених бюрократичною стіною від мас.

— Комсомольський керівник, що втратив зв'язок з молоддю, перестає бути ватажком, організатором, — часто говорив Олександр Максимович і вимагав від комсомольського активу на ділі зміцнювати зв'язки з народом, постійно жити його інтересами.

На роботі, в особистому житті він був прикладом лєнінської простоти і скромності, глибокої зацікавленості життям трудящих — творців усього прекрасного на землі.

Чутливий, лагідний товариш, твердий і принципальний у вирішенні важливих справ, енергійний і наполегливий у роботі — таким пам'ятають Бойченка люди, яким довелося з ним працювати. В. О. Тюєва, яка в 1931—1932 рр. працювала в ЦК ЛКСМУ, пише в своїх спогадах:

«Восени 1931 року на Харківському тракторному заводі, який недавно став до ладу, було проведено засідання бюро ЦК ЛКСМУ. Бюро заслухало і обговорило питання: «Про розгортання соціалістичного змагання серед молодих робітників Харківського тракторного заводу».

На засідання запрошено багато молоді не тільки з тракторного, а й з інших підприємств міста. Засідання, пам'ятаю, пройшло досить активно: в обговоренні цього важливого питання взяли участь комсомольські активісти і рядові комсомольці, було багато промовців.

Це засідання мало широкий розголос і відіграло позитивну роль в розвитку соціалістичного змагання серед молоді. Комсомольці тракторного заводу стали ініціаторами багатьох корисних починань у виробничому житті.

Закінчилося засідання пізно. Бойченко сказав:

— Ми в машину всі не вмістимось, давайте поїдемо трамваєм.

Так ми й зробили. Олександр Максимович був чутливим, добрим товаришем, ні в чому не хотів виділяти себе.

Олександр Бойченко любив і вмів керувати конкретно, без базікання і пустопорожніх обіцянок. В кожній справі він бачив основу, знав, як її починати, в кого шукати підтримки. Пам'ятаю такий конкретний факт. Я керувала відділом роботи по комуністичному вихованню юних піонерів. Відомо, що в цій справі було багато недоліків, низові комсомольські організації цьому важливому питанню дуже мало приділяли уваги.

На бюро ЦК відбувалася бесіда — радилися, як поживавити роботу серед піонерів, з чого почати, що в першу чергу виправити, як організувати контроль і ін. Після тривалих суперечок Бойченко запропонував:

— Давайте попросимо допомоги в партії.

Ми здивовано глянули один на одного, не розуміючи, про що йде мова. Але швидко зрозуміли...

Погодивши з Центральним Комітетом партії України, ми почали готувати матеріал на за-

сідання Політбюро ЦК КП(б)У. На засідання Політбюро було запрошено багато партійних працівників, винесено практичне рішення, яке зобов'язувало партійні організації приділяти більше уваги роботі школи і піонерських організацій, зобов'язувало партійні організації систематично контролювати виконання рішення Політбюро.

Коли через рік ЦК комсомолу України скликав зліт піонерів республіки, стало особливо помітно, наскільки покращала робота по комуністичному вихованню дітей.

Бойченко допомагав комсомольським працівникам у вирішенні практичних питань. Він не терпів розпушеності, розхлябаності. Всі знали, що доручення треба виконувати точно.

В одній з крупних комсомольських організацій Харкова було погано налагоджено облік і контроль за виконанням рішень. Це питання на бюро виникло випадково. Готував матеріал на бюро оргвідділ, відповідав секретар ЦК т. Гапеев.

Коли на бюро Бойченко запитав, яку допомогу працівники ЦК подали організації на місці, нічого конкретного вони не могли відповісти.

Бойченко запропонував занести в рішення пункт, який зобов'язував оргвідділ ЦК протягом десяти днів допомогти на місці усунути недоліки в обліку і перевірці виконання.

Минуло 4 дні, Бойченко дізнався, що оргвідділ ще нічого не зробив. Увечері було скликано термінове засідання бюро ЦК. В своєму

виступі Олександр Максимович на яскравих прикладах показав, до чого може призвести недисциплінованість.

Взагалі не тільки для мене, тоді ще молодого працівника ЦК, а й для всіх робота з О. М. Бойченком була великою практичною школою: ми вчилися оцінювати з більшовицьких позицій кожний життєвий факт, організовано братися за всяке діло і обов'язково доводити його до кінця.

Колишній редактор газети «На зміну» І. С. Вавілов пише, як уважно Бойченко стежив за газетою, часто викликав до себе, а іноді заходив до редакції і давав поради, ставив вимоги.

«В апараті ЦК, серед активу і комсомольців, Бойченко користувався великою любов'ю і пошаною. Звали його, як правило, «Саша». Та це не була фамільярність. До нього ставилися всі, як до старшого улюбленого брата, авторитет якого незаперечний. Він завжди був спокійний, привітний, чулий, скромний і простий з усіма.

В роботі він був для всіх нас зразком високої принциповості, вибагливості і дисциплінованості. Не любив базік. На засіданнях бюро ЦК, на нарадах вимагав конкретних, ділових виступів. Не любив «кабінетних керівників». Вимагав від усіх, щоб більш бували серед комсомольців, молоді, дітей. І сам був зразком масовика. За роки його роботи в ЦК ЛКСМУ він більшість часу провів у відрядженнях, на заводах, будовах, на селі. В ЦК його не часто бачили.

Вже тяжко страждаючи від хвороби, Саша невтомно працював на своєму посту, доки його не примусили піти на лікування».

Особисте життя Бойченка було повністю підпорядковане громадським інтересам, вся його діяльність була проінята великими ленінськими ідеями. Кожний свій крок він оцінював єдино вірним критерієм: чи корисно це народові, чи корисно партії і комсомолу?

У січні 1931 року на XII з'їзді Рад України Олександра Максимовича Бойченка обрали членом Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету (ВУЦВК), на VI з'їзді Рад СРСР в 1931 році — членом Центрального Виконавчого Комітету СРСР.

...Одного разу у відрядженні Бойченко простудився. Повернувся в Харків. Лікарі звеліли лежати. Але як він міг лежати? Адже Донбас у прориві, не додає сотні й тисячі тонн вугілля, так гостро потрібного країні. І він їде в Донбас.

В холодну ніч, в пургу Олександр Максимович направився в райком. Його попереджували, що можна легко заблудитися. Снігові заноси зупинили залізничний рух. Колюча сніговиця біла в обличчя. Бойченко йшов по сніговій пустелі. На світанку він добрався до житла. Лице було біле, наче вкрите інеем. З правої ноги неможливо стягти валянка — довелося розрізати. Бойченка натерли спиртом і накидали на нього гору одягу.

Вранці Олександр Максимович прокинувся

і, відчувши себе краще, відправився в райком комсомолу.

Увечері він потрапив на шахту «Смолянка». Там працювала краща в Донбасі комсомольсько-молодіжна бригада. Вона виконувала і перевиконувала норми. Досвід цієї бригади треба було добре вивчити, щоб передати іншим. Бойченко спустився в забій, придивлявся до роботи, розмовляв з людьми. Був веселий, задоволений проведенням днем.

— Здорово!— захоплено говорив він бригадирові.

І раптом нестерпний біль в хребті. Захитався і впав. Бригадир покvapно нахилився, обережно взяв Бойченка за плечі.

— Нічого, нічого, я сам...

Але сам встати не міг. Це був перший удар страшної хвороби.

Трохи поправився і лишився в Донбасі. Ходив з палицею, з забинтованою шиєю.

А хвороба все наступала. Через три місяці Олександр Максимович повернувся до Харкова.

Кращі фахівці країни оглянули його, але нічого певного сказати не могли. Вирішили порадитися з закордонними лікарями. Відправили хворого в Австрію, а потім в Німеччину. Віденські й берлінські лікарі не допомогли.

Дружині в Харків Бойченко посилав бадьорі листи. Одержавши листа, вона довго його не розкривала, сподіваючись на краще: що легше йому, що хвороба минає... І тоді знову веселий і здоровий Олександр буде ходити

на роботу, приводитиме до себе додому шумливу юрбу комсомольських працівників. Притихла квартира знову наповниться шумом і піснями...

Вона розривала обережно конверт, читала листа і... плакала. Виплакавшись, сідала писати відповідь. Відповідь дихала любов'ю і глибокою вірою в те, що Сашко вилікується, що все буде гаразд. Вона не кривила душею — вона вірила, що так буде. Одержавши такого листа, він сміявся, жартував.

— Що, Бойченко, полегшало?— питали його.

— Полегшало,— відповідав він, а сам думав про свою Шуру, про її ніжне, чутливе серце. Дивився на голубів на берлінських дахах і думав про неї — просту і щиру робочу дівчину, вірну подругу життя. Думав про близьку і дорогу землю, про товаришів, про роботу...

В уяві поставали картини рідної землі, його оточували дорогі обличчя друзів... Він знову їздив по республіці, блукав вулицями Харкова, виходив у донецький степ, піднімався на Дніпровську греблю. Як хороше і легко було на душі!

Та марні надії. Стан здоров'я хворого катастрофічно погіршувався. Його привезли на Батьківщину. В Криму, в Хараксі, де шумить море і тихо шепче південний сад, він лежав у світлій кімнаті. Над ним схилилися лікарі, збоку стояла засмучена Шура.

Коли всі вийшли в сусідню кімнату і Олександр Максимович лишився один, раптовий

порив вітру відчинив двері. Цього ніхто не помітив.

— Анкілоз,— глухо промовив професор Ізоргін.

Те, що з цією хворобою немає засобів боротьби, що вилікувати її неможливо, Шура відчула серцем. Здогадалася по тону, яким було сказане це слово, по напружених обличчях лікарів. Спайка суглобів прирікала людей на нерухомість. Через кілька хвилин Шура підійшла до постелі чоловіка і спробувала заговорити.

— Я все чув,— сказав Олександр.— Не треба мене заспокоювати, Шуро, не треба втішати...

Вона знала свого чоловіка, знала, як гаряче любив він життя, як жадібно накидався на всяку роботу, знала, як багато планів виношував.

Всю ніч хворий пролежав з відкритими очима. Почало світати, а він усе дивився в білу стелю...

Важко переживав Бойченко своє становище. Часом приходив відчай. Але не зламала тяжка недуга залізної волі комуніста, перемогла інша сила, сила життя.

«Мені було всього 29 років,— пізніше згадував Бойченко.— Знати, що в такі роки ти назавжди прикутий до ліжка, було дуже тяжко. У голову настирливо лізли похмурі думки, але перемогла інша сила... Бути більшовиком, коли все гаразд, не важко. А от, коли ворог ухопить за горло, та так, що аж в очах

потемніє, не впасти перед ним на коліна, а лишитися більшовиком — у цьому суть!»

І до останньої хвилини Олександр Бойченко залишився більшовиком, мужнім і незламним, як гранітна скеля!

Дні йшли за днями.

Ніяких надій на одужання не лишилося. Лишилося одне — боротися за продовження життя, за те, щоб повернутися в стрій.

Олександр Максимович вперто і настійно вчиться. На харківську квартиру до нього приходять професори, їх вражає його витривалість, наполегливість, любов до праці. Бойченко вивчає історію, політекономію, студіює праці класиків марксизму-ленінізму, вивчає твори російської, української і світової літератури, історію і теорію літератури. Він слідкує за життям республіки і всієї країни, акуратно читає виступи керівників партії і уряду...

Ось він уже в рідному місті — Києві.

Друзі прийшли порадитися з приводу брошур, присвячених комсомолові. Олександр Максимович висловив сміливі й оригінальні думки. Його попросили написати висновок — він продиктував дружині, і перша рецензія пішла у видавництво. Як оцінять? Чекав з нетерпінням. Прийшла радісна звістка — рецензія кваліфікована, йому запропонували роботу у видавництві «Молодий більшовик».

Давно не було такої радості!

— Ех, хороше жити на світі! — радісно вигукнув Бойченко. Виходить, він знову корисна людина, знову в строю!

Працював на новій роботі з напруженням, захоплено. Разом з авторами радів з успіхів і переживав невдачі. В оцінках часом бував різким, але справедливим. Деякі автори, що мало його знали, поговоривши з Бойченком, дивувались його глибокому розумінню літературної справи.

У видавництві спочатку він редагував політичну літературу, а згодом взявся за художню. В нього було розвинене художнє, образне мислення. Бойченко любив і добре знав природу, а ще більше — людину. Любов до людини загострила його зір, він умів виразно бачити її достоїнства і пороки.

Та й скільки людей він зустрічав за свій недовгий вік — іншому до глибокої старості, може, не побачити стільки.

Нерідко Олександр Максимович підказував авторові який-небудь сюжетний хід, викидав зайве, доповнював характерні риси героїв так, що вони відразу оживали, робилися дійовими. Якось він сказав товаришам пам'ятні слова:

— Я розумію людину, яка йде на смерть в ім'я перемоги нашої справи. Це велично і правдиво. Я впевнений, що мільйони наших людей не побоятся смерті, якщо доведеться захищати Батьківщину. Проте цей героїзм зараз прихований, люди наперед його не показують, але він обов'язково проявиться в хвилини вирішальної сутички. Письменник повинен знати це, малюючи героя.

Олександр Максимович все частіше тепер думав про майбутню книгу. Правда, він нікому

в цьому не признавався, навіть дружині... А вона, немов розуміючи його думки, якось сказала:

— Ти багато бачив, багато знаєш... Ти б міг розповісти молоді...

— Ні, Шуро... Праця письменника дуже складна і важка, до неї я ще не підготовлений. Треба підготуватися.

А книга не виходила з голови: перед ним пропливали картини минулого. Образи, чим більше він думав про них, не давали спокою...

Нарешті Бойченко почав писати книгу — книгу про молодість країни, про молодість своїх ровесників, про партію і комсомол, яким віддав усе своє життя.

Написати книгу будь-що — ось завдання, яке він поставив перед собою. Олександр Максимович ще впертіше став боротися за продовження життя. Вранці займався гімнастикою, напружуючи кожний мускул, де ще збереглося хоч трохи рухомості.

Пристаючи до роботи над книгою, Бойченко побачив, що особистих вражень і спостережень, хоч які багаті вони в нього були, недосить для того, щоб дати розгорнуту картину радянської дійсності перших років відбудовчого періоду.

Дружина письменника збирала архівні матеріали, листувалася з друзями і товаришами по роботі Олександра Максимовича, вголос читала книжки й газети, що висвітлювали той період, робила необхідні нотатки.

Феноменальна пам'ять письменника допома-

гала йому в роботі. Він добре пам'ятав події і людей. Людей Бойченко умів оцінювати відразу, цілком, виділяти, так би мовити, у кожної людини її суть і разом з тим пам'ятати подробиці, необхідні художникові. Часом якась незначна деталь, згадана ненароком, допомагала відтворити цілу картину.

Питання, що писати: мемуари, історію комсомолу України чи художній твір — згодом само по собі відпало. Незважаючи на поради багатьох друзів написати історію або спогади, Бойченко вирішив взятися за художній твір. І ось чому. Думуючи про майбутню книгу, він все частіше ловив себе на тому, що його цікавлять в першу чергу не події, а люди; події виступають лише фоном для розвитку характерів.

Розповідаючи дружині про ще не написану книгу, Олександр Максимович так чітко уявляв майбутніх героїв, ніби вони стояли біля ліжка. Він бачив колір їх очей, бачив, як вони ходять, чув, як говорять, сміються, вгадував їх думки.

Ноги лежали нерухомо, хворий не міг підвестися, але очі ще бачили і руки діяли: він міг писати. Для нього зробили легеньку диктову підставку (щось схоже на пюпітр для нот або маленький мольберт), клали її на груди, і він, не підводячись, писав. Спочатку було дуже незручно, але з часом призвичаївся...

А хвороба невблаганно підточувала нерухоме тіло — почало сліпнути праве око, кам'яніли руки. Олександр Максимович втратив

можливість писати своїми руками. Тоді він став диктувати дружині. Олександра Григорівна підсувала стіл до ліжка хворого (в дужках скажемо, що в родині О. М. Бойченка слово «хвороба», «хворий» було вилучено з ужитку, і коли дружина починала писати або читати для Олександра Максимовича, то діти говорили: «Тато сів працювати».) і починала записувати. Записане вголос перечитувала, а Олександр Максимович уважно слухав. Важко було без звички! Адже коли дивишся на папір і тримаєш в руках перо, тоді, здається, діють всі твої п'ять органів чуття. А так лишається тільки один слух...

Олександр Максимович просив ще раз прочитати — іноді замінював окремі слова, іноді цілі речення. Бувало, що лишав усе без змін. День за днем з десяти годин ранку трудився письменник. Працював до четвертої, потім слухав радіо, йому читали книги, журнали й газети. Він ретельно стежив за життям країни, за новинами літератури. В особистому архіві О. М. Бойченка, що зберігається у вдови письменника, є кілька списків книг, прочитаних чоловікові. Ці списки свідчать про різнобічний, широкий інтерес автора «Молодості» до літературного процесу, до класичної спадщини. Тут твори сучасних українських та російських письменників, літераторів братніх республік.

Олександр Пушкін і Тарас Шевченко, Лев Толстой і Іван Франко, Антон Чехов і Михайло Коцюбинський — які це колоси світової культури! Бойченко знав їх, учився в них і

палко їх любив. Найбільше він любив Максима Горького — буревісника революції, великого художника і гуманіста, невтомного борця за створення нової радянської літератури, літератури соціалістичного реалізму.

Вечорами Олександра Максимовича відвідували друзі й знайомі. Розмови завжди носили веселий характер: згадували комсомольську юність, говорили про найрізноманітніші події сучасного життя.

Прикутий до ліжка письменник відчував себе в лавах борців за нове, соціалістичне суспільство.

Творча праця посувалася повільно, але впевнено.

«Олександр Максимович,— згадує його дружина,— часто любив повторювати слова В. І. Леніна про те, що клас не можна обманути, що народу треба говорити правду, хай яка вона буде гірка. В своєму творі він намагався відтворити правду перших років Радянської влади, показати важку долю своїх героїв. Я знаю, говорив він, мені читач може простити художню недовершеність, блідість деяких образів, але він ніколи не простить неправди, та й сам я не прощу її собі».

Письменник передусім дбав про правдиве відображення дійсності, про найбільш повне відтворення суспільних явищ. Звичайно, Бойченко, говорячи про правду, мав на увазі не фотографування життя, не сліпе копіювання його, а глибоке осмислення і відтворення дійсності без позолоти, без підробки, яка викликає у читача

незадоволення і свідчить про нещирість або обмеженість художника.

Весь вогонь серця, енергію, всі свої палкі почуття він спрямував на майбутню книгу. Він радів кожному свіжому рядку, кожній свіжій думці...

Нарешті рукопис закінчено.

Як чекав Бойченко цього дня! День настав, а тривога все наростає. Що як невдача? Дав читати товаришам. Тяжке довге чекання. Сподобалось!

В той радісний день він не знав, що попереду — тяжкі випробування, страшне горе.

Війна. Під грім артилерійської канонади і пронизливий тоскний звук ворожих аеропланів Олександра Максимовича вивезли з Києва. Він потрапляє в Куп'янський район в село Сенькове. До найближчої станції Заосколля—понад тридцять кілометрів. Наші війська відступають. Відходять останні ешелони.

Олександра Григорівна не може додзвонитися в Куп'янськ—пошкоджена телефонна лінія. Жінка вирішує звернутися до військової частини. Вартовий не пускає. Виходить командир і веде її в штаб. Від хвилювання й сліз вона не може розглядіти облич присутніх, в розпачі розповідає про скрутне становище чоловіка, родини.

— Бойченко? Олександр?— жваво вигукує командир частини.— Сашко Бойченко! Та я ж його добре знаю, я секретарем райкому комсомолу працював, коли він був секретарем ЦК.

Виявилось, що і командир, і комісар, і начальник штабу працювали в комсомолі і добре знали Олександра Максимовича. Відразу виділили машину і відвезли родину Бойченка на станцію Заосколля, відправили з останнім ешелоном.

«Ми їхали вантажною машиною,— пише у своєму щоденнику Бойченко,— їхали швидко, страшенно трусило, і здавалося, що мої кістки розсипляться, але я зціпив зуби, мовчав».

Ешелон тягнувся повільно, часто зупинявся. На поїзд налітали фашистські літаки, свистіли бомби, стукали кулемети,— все це змішувалося з одчайдушним криком і зойком жінок та дітей. Стояли заграви від пожеж, палало небо.

«У вагоні, крім нас, було ще кілька родин колгоспників. На обличчях у всіх велике горе, тривога.

Мої ноші стояли на підлозі, біля мене дружина, діти. До нас тісним колом підсаджувались всі пожильці вагона і так годинами просиджували, розмовляючи про те, як далі піде війна, словом, розмовляли про долю Батьківщини і про нашу долю. Думки про це не залишали нас ні вдень, ні вночі.

Якась жінка, обнявши дітей, часто приказувала: «Загинули ми, дітки, загинули». Але й вона заспокоїлась, почувавши, що більшість у вагоні настроєні інакше. Ми залишаємо нашу Україну, але ми не безнадійні вигнанці, яким не судилося більше бачити свою Вітчизну і доведеться блукати по світах. Ні! Ми поверне-

мося! Я намагався спрямувати думки людей на те, як треба працювати, щоб допомогти подолати ворога. Усі заговорили, що от прийдуть на Поволжя, земля там гарна, українці уміють працювати, от і будемо працюю допомагати визволенню України».

В село Белополье, Советського району, Саратовської області, прибуло багато евакуйованих з України, Білорусії, з окупованих областей РРФСР. Приїхали люди, які ніколи не працювали в сільському господарстві. А хліб треба давати! Створили партійну організацію. Бойченка обрали членом партбюро і редактором колгоспної стінгазети.

Насувалася зима з жорстокими сніговими буранами і сорокаградусними морозами. Бойченко думав про важкий стан на фронті, думав про холодну і голодну зиму, про дітей, у яких фашисти вкрали дитинство. Син Славик став працювати їздовим. Повернеться було з роботи додому весь мокрий, скине пальто, парусинові туфлі і мовчки гріє розпухлі посинілі ноги.

Приїде з колгоспної пошти, де працювала, дочка Неля, замерзла й зголодніла, і теж не скаржиться, мовчить. А скільки доводилося перетерпіти Шурі! Але вона кріпиться, навіть пробує жартувати.

Радіє Олександр Максимович, що виховав міцну сім'ю, яка мовчки переносить тяжкі випробування, муки і страждання. У нього на квартирі відбувалися партійні збори. На них він висловлював свої поради—адже добре знав

сільське господарство. Тут же, на квартирі Бойченка, готувалася стінна газета. Від ліжка хворого люди відходили підбадьореними, зміцнілими.

В Белопольї, розташованому далеко від районного центра, ніякої медичної допомоги не було: ні лікаря, ні фельдшера, ні навіть медичної сестри. А здоров'я з кожним днем погіршувалося. Почала напухати права нога.

До цього ще одне лихо: при переїзді видавництва загублено рукопис книги, якій Бойченко віддав стільки років свого життя, книги, на яку покладав стільки надій, яка допомагала йому жити.

В щоденнику, написаному весною 1945 року після повернення до Києва, Олександр Максимович зовсім не згадує про втрату рукопису. Не пише він про це тому, що втрата рукопису сталася не з чиеїсь злої волі, а обумовлена тяжким воєнним часом. Детальний розгляд обставин, за яких загублено рукопис, зайняв би багато місця. І тому ми обмежимося лише цим коротким зауваженням, щоб застерегти читача з приводу розбіжності наведених фактів у щоденнику і цьому нарисі.

Наступили нестерпно тяжкі дні. Бойченко вирішив написати листа Микиті Сергійовичу Хрущову. Довго думав, вагався... Час був важкий: ворог рвався до Волги. Микита Сергійович на фронті. Чи знайде його цей лист і чи до нього, Бойченка, зараз Микиті Сергійовичу, коли вирішується доля країни?

Але лист дійшов. За дорученням М. С. Хрущова і Д. С. Коротченка в жовтні 1942 року прибули в Белопольє два працівники ЦК партії, щоб перевезти Бойченка в Уфу. Почали готуватися в дорогу.

В той день злива не вщухала ще з ночі. Залило дороги, стояло море води. Та, дізнавшись, що Бойченко виїжджає, люди вийшли проводити його. Майже все село прощалось з своїм другом, якого всі встигли гаряче любити.

«Мене дуже зворушила їх увага і дружня прихильність,— згадував пізніше в щоденнику Олександр Максимович,— адже за рік, випадково закинуті сюди війною, ми в боротьбі з великими труднощами стали дружним колгоспним колективом.

Поїхали. Трусило, звичайно, жахливо. Шлях до переправи через Волгу — сто кілометрів. Біля переправи довелося простояти з восьмої ранку до п'ятої вечора. Я старався уявити день, коли знову почну працювати над книгою, тоді легше переносився тягар шляху».

Кілька днів пробув Олександр Максимович в Саратові, а 6 листопада його відправили в Уфу, де в той час проживало багато евакуйованих з України, зокрема з Києва.

Тут родині Бойченка виділили простору світлу кімнату з паровим опаленням й електричним освітленням. В тому ж будинку, де була квартира Бойченка, містилася поліклініка. Після Белополья, після пережитої скрути — недоїдання, холоду, відсутності будь-якої медичної

допомоги — нове місце здалося справжнім раєм.

Бойченка відвідав академік М. Д. Стражеско і призначив лікування. Був установлений медичний нагляд. Здоров'я поліпшувалось — стухла нога, стало легше. Піднявся настрій. Цьому особливо сприяли звістки з фронту: 22 листопада 1942 року наші війська перейшли під Сталінградом у наступ, почалася знаменита битва на волзькій твердині.

Олександр Максимович, відчувши себе краще, взявся за роботу. Більше стало вільного часу і в дружини. Та от біда: рукопис втрачено. Добре, що хоч деякі чернетки залишилися.

Повернемося трохи назад і розповімо про один факт, який яскраво характеризує Бойченка як людину виключної дисциплінованості. Коли евакуювалися з Києва, було наказано нічого зайвого не брати. Дозволялося везти з собою не більше двох чемоданів. Олександра Григорівна запропонувала чоловікові захопити рукопис (зайвий екземпляр на всякий випадок) окремим пакунком. Бойченко рішуче заперечив: раз всім по два чемодани, значить, і його це стосується. І як вона не доводила, що він же бере не костюми, не оздоби, а папери, які стануть у пригоді в його роботі, він і слухати не хотів.

Таким чином всі матеріали залишилися в Києві і загинули під час окупації.

Бойченку довелося відновлювати книгу по пам'яті. Але за перші вісім розділів, де було

змальовано дитинство Вадима Родини, Василя Бойчука та інших, він вже не брався.

«З великою любов'ю і знанням описав письменник картини природи, робітничу околицю, дітей робітників-залізничників,— згадує дружина.— Мені дуже шкода, що він не відновив цих розділів.

В Уфі, після операції, коли Олександр Максимович збирався приступити до роботи, я запропонувала:

— Давай почнемо так, як було: з дитячих літ.

— Ні, тепер я так не зможу. Не ліричний у мене зараз настрій,— пожартував він.

Тоді стан здоров'я у Бойченка був дуже тяжкий, і він боявся, що не встигне написати все задумане, мабуть, вважав за потрібне розповісти молоді передусім про гостру класову боротьбу в роки громадянської війни, в роки відбудови народного господарства. Можливо, якби не смерть, Олександр Максимович ще б повернувся до опису дитячих років своїх героїв».

Зовсім побороти хворобу не вдалося—наступило нове, ще сильніше запалення. Лікарі прийшли до єдиного висновку: ампутувати праву ногу. Іншого виходу не було, почалась спонтанна гангрена. Олександр Максимович погодився. Операцію робили під місцевим наркозом.

Зціпивши зуби, лежав Бойченко і слухав, як вгризається пилка в його кістку. Лежав мовчки, тільки серце билося так голосно, що його стук, здавалося, було чути на всю кімнату.

Після операції здоров'я поліпшилось, письменник став думати про продовження роботи над рукописом.

Почав трудитися. Після кількох годин праці Олександр Максимович зовсім вибивався з сил. Трохи відпочивши, він знову диктував. Так день за днем. Цілу зиму.

Бойченкові допомагали евакуйовані з Києва письменники, зокрема видатний майстер прози, перший редактор «Молодості» Андрій Васильович Головко.

Весною закінчена і відредагована повість була надіслана в Москву, в Партвидав ЦК КП(б)У. Це був 1943 рік. Радянська Армія гнала окупантів на захід, почалось визволення рідної України.

В листопаді родину Бойченка перевезли в Харків, а ранньою весною сорок четвертого року в Київ. Пожвавилось листування, частішими стали зустрічі з друзями, що приїжджали з фронту.

Про життя в евакуації, про повернення в Харків, а потім у Київ, про незабутній день перемоги з глибоким хвилюванням розповідає письменник в своєму щоденнику, частково опублікованому видавництвом «Молодь» в 1952 році.

В Києві він працює над другою книгою повісті. Знову Олександра Григорівна дістає матеріали і книги, знову допомагає в роботі.

В 1945 році в Українському Державному видавництві вийшла перша книга задуманої трилогії. В цей час автор уже не міг поворухнути

руками і попросив покласти книгу на груди, щоб відчути її гарячим серцем.

Олександра Максимовича Бойченка приймають до членів Спілки радянських письменників України.

Приходять перші листи читачів — пишуть молоді і старі. І всі в один голос: дуже потрібна книга, вона допомагає жити і боротися. Особливо обрадував автора лист старого робітника, колишнього комісара залізничного вузла товариша Візерського. Він дякував Бойченкові за те, що той не забуває про старих робітників, пише про їх життя й боротьбу.

Після цих листів письменник відчуває себе так, ніби побував у відрядженні, потерся між людьми. Вони породили нову енергію, гостра думка стала працювати ще напруженіше. Олександр Максимович обдумує нові широкі плани. Він збирається вести своїх героїв далі, до остаточного завершення будівництва соціалізму, крізь бурі Вітчизняної війни...

Він щасливий великим людським щастям, що сягає далеко за поріг власного будинку, — щасливий бурхливим життям гаряче любимої Батьківщини. Це радісне чуття Бойченко повно і яскраво виражає в одному з своїх листів.

«...Велике Вам спасибі за теплий, дружній лист, який до сліз зворушив мене. Ваш лист приніс мені велику радість. Я кілька разів перчитував його і почував себе щасливою людиною. Так, саме щасливою справжнім людським щастям. Може, хтось візьме під сумнів щирість моїх слів, подумає: «Як це так? Лю-

дина прикута тяжкою хворобою до ліжка, десять років лежить горілиць, не має можливості не тільки підвестися чи сісти, але й поворухнутися, і проте ця людина говорить: «і все ж я щасливий». Як же це може бути?

Що ж, дорогі товариші, я почну здалека.

Мій батько був сином батрака і з малих літ сам наймитував. З Канівщини напровесні подавався він на південь—на український степ. Він мріяв купити телицю, свиню, а потім, якщо вдасться,— і конячину.

Так ішов він з великою надією, але повертався з порожньою кишенею в голодну й холодну хату. Голод знову гнав його з рідного дому навздогін за щастям: «Ачей, пощастить знайти роботу і збити трохи грошей».

І взимку він не сидів дома, а йшов на північ, на Полісся, де виробляли деревне вугілля і гнали смолу. Так рік у рік, неначе бездомний бурлака, поневірявся він з краю в край по всій Україні.

А згодом, відбувши царську службу, батько вже не повернувся в рідне село і спробував знайти своє щастя в місті. Він став робити при залізниці. Одружився. В цьому батькові пощастило: майже щопівтора роки на світ з'являвся новий член сім'ї.

Незабаром сім'я вже мала десять душ. Сім'я велика, та заробітки малі — 18 карбованців на місяць. Тільки на самий хліб, найдешевший, чорний, як земля,— по фунту на душу,— ледве ставало.

Довелося і матері йти на роботу. Все вона перепробувала: прала білизну, працювала на цукерковій фабриці, потім на тютюновій, тягала на будівництвах цеглу — за тисячу штук платили 25 копійок.

... А щастя не було.

Думав батько, що щастя не йде тому, що немає свого кутка. От коли б мати на околиці свою біленьку хатинку з вишневим садком! Туди б щастя неодмінно завітало.

А гроші? Де ж їх узяти? Мрія ця не давала батькові спокою, вона змучила, зсушила його. Батько з матір'ю взялися збиватися «на хатину».

Вони відкладали гроші протягом довгих років. Від цього ставало ще важче жити. Всією сім'єю страждали в ім'я майбутнього «щастя». Дров не купували, а корчували в лісі пні; хліб випікали самі, не просіваючи борошна і домішуючи до нього картоплю. Сушили на зиму ягоди, гриби і жолуді.

Нарешті, збулося-таки жадане «щастя»: купили недобудовану халупу, що примостилася на краю глибокого яру. В цьому «палаці щастя» була лише одна кімната, обмазана зсередини: навіть печі не було. Коли вдарили морози, на стінах проступав іней. Спали в кімнатці покотом, на одному матраці, набитому соломкою.

Минали роки. Розрісся і зашумів веселий сад коло хати, а щастя все ще не було. Зате злидні ще дужче обсіли сім'ю. Думав батько, що знайшов дорогу до щастя, та помилився.

Я тоді ще хлопчиком був, багато чого не розумів, але мені частенько доводилося чути розмови про щастя. І здається мені, що в ту пору люди за щастя вважали нещастя. Говорили, що у кожної людини своє щастя, а мені воно здавалося таким маленьким і жалюгідним! Воно не переступало за поріг своєї хати...

Пригадую, як сусід, збувши на базарі цукерки, виготовлені з поганющої сировини, нахвалявся:

— Ото поталанило мені: десять карбованців заробив.

І навіть батько частенько мовляв:

— Вчися, Сашко, добре. Зроблю тебе щасливим чоловіком.

— А ким мене зробите? — питав я.

— Конторщиком у депо зроблю, — гордовито відповідав батько.

Ось ідеал щастя, межа мрії, що її плекав робочий чоловік.

А біля нас жив жандарм, діти якого вчилися на лікарів та інженерів. І я починав розуміти, що злидарі все життя ганяються за щастям, йдучи дуже вузькими стежками, але так і не бачать щастя. Як знати, ким би я став — робітником, конторщиком чи босяком, коли б не Велика Жовтнева революція, яка відкрила людям очі.

І мій батько теж нарешті зрозумів, що все життя він ішов не тією дорогою до щастя. Вмираючи в голодний рік, батько сказав мені:

— Іди завжди з більшовиками. І тоді прийдеш до щастя.

Я став комсомольцем, потім комуністом. Я став щасливим і багатим, господарем величезної країни, її теперішнього і майбутнього. А коли хвороба підкосила мене, хіба мав я право вважати себе нещасним? Чи міг я весь світ замкнути в свою хворобу? Ні.

Народ, Батьківщина — їх інтереси були для мене над усе. І будучи тяжко хворим, я знову прагнув повернутися до лав борців за комунізм. У цьому мені допомогли партія, комсомол, старі друзі. Я не залишився самотнім і покинутим. Я відчув себе борцем, розуміючи, що це і є справжнім щастям...»

Бойченко пише статті в газети і журнали, розмовляє з старими друзями і людьми, яких він вперше бачить, — вони приходять просто до нього на квартиру.

Багато цікавих, хвилюючих зустрічей, багато теплих, зворушливих слів! На квартирі письменника можна зустріти залізничників і школярів, студентів і робітників київських підприємств, військових і комсомольських працівників.

В кореспонденції «В гостях у письменника Олександра Бойченка» («Рабочая газета» від 28 липня 1945 року) розповідається про відвідування Олександра Максимовича групою залізничників. Під час зльоту передовиків Південно-Західної залізниці до Бойченка завітали паровозний машиніст Ілінський, диспетчер Колосков, бригадир вагонників Малахов-

ський, інженер Київського депо імені Андрєєва Лазарєвський та інші. Надя Натикан і Аня Турчина поставили на столі букет квітів, оточили письменника, зав'язалася невимушена розмова. Бойчєнко вмів розмовляти з людьми, швидко знаходив найбільш цікаві теми, вмів слухати. Гості розповіли про свою роботу, заговорили про книгу.

Машиніст Ілінський сказав:

— Я повернувся з поїздки, стомився, але коли сів за вашу книжку — не міг відірватися. Книга українська, я росіянин, а от почав читати — і наче зроду я українець. Так просто і зрозуміло написано.

Надя Натикан додала:

— Відчувається, що ви залізничник, всі дрібниці знаєте. У нас вся молодь рветься до цієї книги.

— Я дав Ілінському книгу на три дні, — сказав інженер Лазарєвський. — Коли минув цей строк, він попросив ще на день залишити. Треба, говорить, дати її помічникові. Він трохи зіпсувався, прочитає, і тоді буде повний порядок.

Олександр Максимович уважно слухав, а потім зауважив:

— Я радий, що книга корисна. Пишу про те, що знаю, що бачив. Якщо в ній щось не подобається, не приховуйте. Працюю я не для себе, а для комсомольців. Адже я себе все ще комсомольцем вважаю.

Студенти Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка Іван Вітенко,

Марія Педенко, Марія Пілявіна, Григорій Ватульов про свою зустріч з письменником писали:

«Від цієї зустрічі у нас назавжди залишиться в пам'яті образ Олександра Бойченка як відданого борця за соціалізм, вірного сина свого народу, партії. Тяжка багаторічна хвороба не зломилася в ньому духу мужності, оптимізму, бадьорості, віри в перемогу нашої великої справи — побудови комунізму в нашій країні. Це письменник-борець, борець за краще життя, за краще майбутнє нашого народу»¹.

Минають дні, місяці напруженого, сповненого героїчного труда життя. Робота над другою частиною, відповіді на листи — все це забирає багато енергії й часу, а здоров'я погіршується. В квітні Бойченко закінчив другу частину «Молодості», яка була надрукована в журналі «Дніпро» (9, 10, 11, 12 номери за 1948 р.).

Олександра Максимовича обирають делегатом на II з'їзд письменників України. Він готує промову на з'їзд, і знову перед його очима проходить все життя: перші дитячі радощі і вболівання, робота на лісозаготівлях, на залізничному вузлі, вступ до комсомолу, до партії, які виховали його, загартували і допомогли гордо пройти через всі найтяжчі випробування... Йому хочеться дуже

¹ Газета «Молодь України» від 22 листопада 1946 року. «В гостях у Олександра Бойченка».

багато сказати своїм товаришам про партію, яка безстрашно вела народ через бурі і грози до світлого майбутнього. До нього приходять і записують на плівку магнітофона його промову.

11 грудня 1948 року головуєчий на з'їзді надав слово Олександру Бойченку. Ніхто не вийшов на трибуну, але в глибокій тишині пролунав сильний, молодий, бадьорий голос:

«Палкий привіт вам, дорогі товариші!

Ви виявили мені велике довір'я, обравши делегатом на Другий з'їзд радянських письменників України. Я, на жаль, не можу прийти на з'їзд, але завжди прагну йти з вами в одному строю.

Наша українська література прийшла до свого Другого з'їзду з великими досягненнями, вона стала невід'ємною частиною нашої загальної справи — будівництва комунізму, заради чого ми живемо і працюємо».

Письменник говорить про партію — «джерело джерел» нашого життя, закликає літераторів до активної участі в будівництві комуністичного суспільства. «Хай же наша зброя, як у справжніх солдатів, завжди буде гостра, порох завжди сухий».

У всьому Бойченко був бійцем великої армії Леніна. Працюючи над «Молодістю», він не забував, що його слово повинно звучати, як слово літератора-публіциста, відгукуючись на кожний дотик життя, запалюючи народ на нові героїчні діла. Статті і нариси цих років сповнені пафосом утвердження, глибокою вірою в нашу всесвітньоісторичну перемогу.

У виступах на з'їздах комсомолу України, на комсомольських конференціях у вузах і на заводах заклично звучало палке слово письменника-більшовика.

Широко мислячи, Бойченко водночас завжди пам'ятав про конкретну людину з її радощами й болями. Всім, чим тільки міг, допомагав він знайомим і незнайомим у біді. Про це свідчать десятки схвильованих, гарячих листів. Ось один з численних прикладів.

З села Цініно (Болгарія) Руся Шемелеков — юнак, що вже дев'ять років прикутий тяжкою хворобою до ліжка, надіслав Бойченкові листа. Він розповідає про свою хворобу, пише про те, як напочатку його охопив розпач і як потім, прочитавши М. Островського «Як гартувалася сталь», зрозумів: можна знайти вихід з найскрутнішого становища. Він почав читати книги, Маркса, Леніна, перед ним відкрився новий широкий світ. Юнак вирішив стати корисним своїй батьківщині — Болгарії, стати письменником або перекладачем. Він вивчив французьку мову, вчить російську і, судячи з його листа, написаного російською мовою, добився на той час великих успіхів.

Але йому важко діставати потрібні книги, немає необхідної консультації, відсутні люди в селі, які б могли дати кваліфіковану пораду.

О. М. Бойченко відповідає болгарському другові, висловлює задоволення, що в тяжкі хвилини життя на допомогу юнакові прийшов

Микола Островський, більшовик, радянська людина, і своєю книгою «Як гартувалася сталь» допоміг йому «вийти з глухого кута й знайти в житті правильний шлях». «Життя — це не прогулянка гарним, рівним шляхом, життя може принести людині всяке випробування, але коли людина любить по-справжньому свій народ і Батьківщину, коли вона, не шкодуючи сил своїх, бореться за інтереси народу, за розкріпачення всього людства від іга капіталу, тоді ніякі випробування й життєві бурі не зломлять її духу, не зроблять з неї раба, і така людина подолає все на своєму шляху».

«Мої руки не працюють, і тому хоч би в думках я міцно обіймаю Вас і тисну руки за велику волю, за витримку, за те, що Ви стали справжньою людиною, зуміли побороти відчай, викликаний хворобою».

Та мало підбадьорити людину, потрібно допомогти їй. Бойченко пише листа до редакції молодіжної газети Болгарії «Народна младеж», яка в 1949 році надрукувала першу частину «Молодості», і просить всіляко сприяти болгарському юнакові досягти наміченої мети.

Розповівши про життя Русі Шемелекова, Олександр Максимович закінчує свого листа так:

«Дуже прошу вас допомогти товаришеві Русі Шемелекову в його прекрасному прагненні стати корисною людиною».

З комуністичним привітом
радянський письменник Олександр Бойченко».

Обидва ці листи датовані 3 квітня 1950 року.

Сили з кожним днем покидають письменника. Після якої-небудь години роботи він страшенно стомлюється, впадає в забуття. Вже на праве око зовсім не бачить, а на ліві тільки помічає неясні, розпливчасті плями. Але мозок ще працює напружено, і в голові снується сюжет третьої книги.

Широкі творчі плани намічав письменник, але не судилося йому здійснити своїх задумів. Невблаганно згасали останні сили кволого організму. Олександр Максимович вже не міг працювати, йому важко було говорити з близькими і друзями.

Надворі буяла весна, в розчинене вікно влітав п'яний запах саду і недалекого Дніпра. Сяло сонце, пахли квіти, а на ліжку вмирала людина, що палко любила і цвітіння дерев, і веселий передзвін трамвая, і гамір міських вулиць.

В ясний тридцятий день травня 1950 року назавжди зупинилося серце більшовика. Помер Олександр Максимович Бойченко. Сумна вістка блискавкою облетіла все місто. В будинок № 2 на вулицю імені Кірова йшли знайомі і незнайомі. Робітники фабрик і заводів, школярі, студенти...

Це була зворушлива демонстрація любові до свого письменника, громадського діяча.

Микола Шеремет читає на могилі вірша, присвяченого пам'яті друга, людини великого серця, невтомного борця за побудову нового

суспільства. Як клятва, звучать заключні рядки:

Більш не побачим, рук не стиснем,
Та скільки юність буде жить,
Твоєї «Молодості» пісня
У серці кожного звучить.

О. М. Бойченка ховають на Байковому кладовищі. Тисячі киян проводжають в останню путь свого друга, товариша, бійця. Вінки, вінки, гори вінків...

Поети плетуть йому вінок вічної слави.

Я знав його у роки молоді.
Гарячий серцем, світлий головою,
простий лицем, з усмішкою ясною
він і тепер стоїть переді мною
немов живий, такий, як був тоді,—

писав Іван Гончаренко.

Глибоко схвильованого вірша «Похорон Олександра Бойченка» написав Павло Тичина:

Як його ховали літом —
ясно-зелено було.
За труною з білим цвітом
аж пів-Києва ішло...

А попереду гілками
комсомолець путь всипав...
Це в безсмертя — не до ями —
Олександр переїжджав.

Олександр! — хотілось крикнуть: —
встань ногами обома!
Нам ніяк-бо не привикнуть,
що тебе уже нема.

Встань, промов ти до народу;
ти ж йому завжди був рад,
як боровся за свободу,
бився за Країну Рад.

Любий, славний побратиме!
Люд наш, що тебе підніс,
з думами твоїми йтиме
по дорозі в комунізм.

Осьде вийшли й діти з школи —
глянь, як дивляться вони...
І так пахнуть матіоли,
що стоять коло труни...

Трудно як лежать в покорі!
Мідні сурми все гули...
В мовчазнім великім горі
за труною всі ми йшли.

Що ж сказати нам в цю хвилину?
Все, що міг, то він нам дав:
ісходив всю Україну
й героїчно оспівав.

Ісходив він гори й доли,
із народом говорив.
І Островського Миколи
дух безстрашний в ньому жив.

Звідки в нього бралась сила? —
Ленін вчив тримати бій,
Партія його навчила
бути незламним в боротьбі.

Бойченка життя і твори
зрозумілі, як урок,—
молодості крок бадьорий,
юності сміливий крок.

...Тут метелик в домовину
залетів і тихо сів.

Хмаривсь день якусь хвилину—
потім знову заяснів.

А попереду гілками
комсомолець путь всипав...
Кладовище! Прохід брами!
Ну, піднімем! — хтось сказав.

...Як поставили труну вже
там, де ями гострий край,
почались промови:—Друже!
Не відходь від нас, чекай!

— Творчу вдачу ясночолу
люд в тобі любив і знав;
Партії ти й Комсомолу
сили всі свої віддав.—

Заридали край могили:
бченька свої звели!
В натовпі загомоніли:
ах, який ще молодий!

Жінка з стогоном зомліла,
крикнув хтось: води! води!
Враз зозуля прилетіла
й мовила: ще молодий!

І кувать зозуля стала
з гілки древа-ясенця:
тож один раз закувала
та ще й другий... без кінця.

Тільки ж тут оркестру звуки
смутно-сумно попливли.
Жінку підвели під руки,
всі прощатись почали...

Цілували рідні в щоки,
припадали до руки:—
Та невже ж це ясноокий,
та невже ж це на вікі?

В забутті дружина билась...
Так було й не раз в віках.
І труна собі спустилась
в глиб землі на рушниках...

Олександр! — хотілось крикнуть: —
встань ногами обома!
Нам ніяк-бо не привикнуть,
що тебе уже нема.

Любий, славний побратиме!
Люд наш, що тебе підніс,
з думами твоїми йтиме
по дорозі в комунізм.

Славний шлях пройшов Бойченко від простого робітничого юнака з київської околиці до державного діяча, члена українського і всесоюзного урядів, члена ЦКК ВКП(б), відомого радянського письменника.

За видатні заслуги в справі виховання молоді Уряд нагородив Олександра Максимовича Бойченка орденом Трудового Червоного Прапора, орденом «Знак Пошани» і медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 років».

Наказом міністра шляхів СРСР Бойченко нагороджений нагрудним знаком «Почесному залізничникові».

Ім'я Олександра Бойченка назавжди збережеться в серцях нашого народу, книга його продовжує боротися за комунізм, якому він віддав усе своє життя.

Ім'я Бойченка є символом мужності, символом незламної волі, символом кришталево чис-

того життя. Неначе про нього сказав Ф. Енгельс:

«Цільна, сильна людина, подібна до статуї, вилитої з *одного* блискучого куска металу, без жодної плямки іржі»¹.

¹К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, том. I: 1955, стор. 480.

II

За довгих сімнадцять років, коли Бойченко був прикутий до ліжка, він написав значний твір, пройнятий бадьорістю і невгасимим пафосом будівництва нового світу. В «Молодості», як і в публіцистичних статтях та нарисах, письменник виступає невтомним борцем за нове суспільство, за утвердження нової моралі.

— Мені хотілося написати книгу про те, що я бачив і пережив, розповісти теперішній молоді, як боролися за перебудову світу ми — комсомольці старшого покоління. Так народився задум моєї повісті «Молодість», — говорив О. М. Бойченко на зустрічі з комсомольцями — солдатами і офіцерами Київського гарнізону, які відвідали письменника на його київській квартирі влітку 1945 року.

Олександр Бойченко назвав свою книгу «Молодість» і цим точно визначив ідейно-художню цілеспрямованість твору: відображення життя молодого покоління, життя молодого Радянської республіки, молодості нового світу, народженого Жовтнем.

Герої радянської дійсності — різноманітні, духовно багаті люди. Треба вміти бачити це багатство і відтворювати його, не порушуючи історичної й художньої правди.

О. Бойченко вчився відтворювати дійсність, показувати судьби своїх сучасників, творити образи героїв у Горького — основоположника соціалістичного реалізму.

Треба вміти вибрати найбільш яскраве, найбільш типове, найбільш характерне, — знайти в житті рушії, як говорив Чернишевський, і синтез цього життя перекласти на полотно художнього твору.

Глибоким творчим натхненням віє від кожного кроку героїв «Молодості». Те, що вони щодня й щогодини роблять, — справжній героїзм. Бойченко зумів передати пафос тих днів, коли народні маси звершили безприкладний подвиг, щоб вирватися «з безодні страждань, мук, голоду, здичавіння до світлого майбутнього комуністичного суспільства, загального добробуту і міцного миру»¹.

«Молодість» складається з двох частин і кількох розділів, написаних для третьої книги. Хронологічні рамки першої частини — 1921—1922 роки, другої — 1922—1926 роки. Про них і можна говорити як про закінчений твір. Про третю частину скажемо окремо.

Кожна частина ділиться на невеликі розділи, які часто нагадують маленькі новели з завершеною композиційною побудовою. Описані в

¹ В. І. Ленін. Твори, том 27, стор. 130.

них події відбуваються в Києві, головним чином на залізничному вузлі, на станції Крутий і в селах Озерному та Лісній. Ці місцеві події так міцно переплітаються з життям усієї країни, що географічні рамки повісті ніби розсуюються, і перед читачем виростає вся країна з її радощами і болями. Відбудова зруйнованого і занедбаного транспорту, встановлення революційного порядку в місті і на селі, відродження сільського господарства, боротьба за зміцнення органів влади, доля людей, їх духовне зростання, взаємини, симпатії та антипатії і становлять сюжетну основу «Молодості». В центрі твору — непримиренний конфлікт між передовими робітниками й селянами, очолюваними комуністами, і різноманітним контрреволюційним охвістям.

Автор переконливо показує, що перемоги трудового народу завойовувалися в напруженій боротьбі з бандами, білогвардійцями, петлюрівцями, непманами, куркулями. Бойченко рельєфно окреслює постаті представників двох протилежних таборів.

«Я хочу показати, — говорив Олександр Максимович, як згадує дружина письменника, — що на крутих історичних поворотах не можна сидіти на двох стільцях. Треба вибирати — або ти за робітників, або ти проти, значить, за експлуататорів. Не можна одночасно служити нашим і нашим. Така політика завжди призводить до банкрутства».

Цей намір письменникові вдалося здійснити з граничною ясністю. Він дає прямі політичні

характеристики, показує діалектику душі друзів і ворогів революції.

Секретар партійного осередку залізничного вузла Софрон Іванович Іскров повертається з Москви, з X з'їзду РКП(б) і з'їзду транспортників (1921 рік). Дома він застає голодних дітей, холодну обідрану хату. Все, що можна було обміняти, вже обміняно на продукти.

Коротко, без зайвих подробиць, малюється убоге життя в родині Іскрових. Потім одною лаконічною фразою: «Видерти з іншого рота і собі?» — автор показує, що нестатки дошкуляють всім робітникам, що похмуре крило недолі нависло не над одним робітничим селищем. Розорення країни підкреслюється описом кладовища з вагонів і паровозів, зруйнованого господарства залізничного вузла.

Далі ми дізнаємося, що так було не тільки на залізничному вузлі. На місці сухарного заводу, коло Протасового яру, стирчали голі задимлені стіни. Корпуси великої цукроварні на Деміївці лякали своєю німотною тишею. Цегельні руйнувалися, їх розтягало населення з навколишніх районів. На глинищах утворилися глибокі озера, і тільки високі димарі — тепер уже без чорних клубів диму — нагадували, що тут були заводи.

«Перемогли ми в громадянській війні, а тепер перед нами новий грізний ворог — розруха... Скільки треба праці, щоб усе знову ожило, зашуміло, задвигтіло! Скільки ще злиднів і труднощів доведеться переборювати! Треба до вечора вибрати паровоза, почнемо ремон-

тувати», думав Іскров, прямуючи до братського кладовища на Чорній горі, по той бік якої на коліях стояли мертві паровози.

Іскров зустрічає старого коваля з паровозного депо Кузьму Івановича Савченка. Савченко багато пережив за останній час (померли дружина і дочка, єдиний син втік до безприступних), в його «темносірих, глибоко запалих очах застигло горе й неспокій». Тяжко на душі у старого коваля. Але не тільки особисте непокоїть його — тривожить доля країни, йому здається, що без сторонньої допомоги, тобто допомоги капіталістичних держав, молода республіка не підніметься з руїн.

Проте руїни і народне горе не паніку, не розгубленість викликають в серці більшовика Іскрова, а нову енергію: він бачить сили, здатні подолати розруху, бачить народні маси. в надрах яких — мільйони розумних енергійних творців. І той же Савченко, з яким він щойно говорив, тільки на мить захитався: його треба підтримати, підбальорити, і він знову стане до лав самовідданих бійців за торжество комунізму.

В депо, на зборах Іскров розповідає робітникам про X з'їзд партії і з'їзд транспортників, про зустріч з Володимиром Іллічем Леніним, про його надію на залізничників. З великою увагою вислухали робітники повідомлення Іскрова і тут же вирішили ділом відповісти на заклик ленінської партії: до Першого травня відремонтувати паровоз.

Відремонтувати. Легко сказати! А скільки

енергії, скільки самопожертви, скільки винахідливості вимагалось в ті часи, щоб виконати це, на перший погляд, просте завдання!

Невистачало матеріалів. Зовсім не було міді, необхідної для ремонту обладнання паровоза,— почали збирати на Звіринці (там в 1918 році, за німців, стався вибух боеприпасів) снарядні гільзи і переплавляти їх. Треба було зламати саботаж старого інженерно-технічного персоналу — зламали. Треба було працювати по дві зміни — працювали, не хникаючи і не скаржачись.

Для зайнятих на ремонтних роботах організували обіди — по тарілці рідкого супу і восьмушці твердого, з остюками хліба. Вороги хотіли залякати робітників — не вдалося. Напали на слюсаря Стрекаленка і поранили його, але на зміну йому прийшли десятки інших робітників.

Вже паровоз був майже готовий, як бандити вчинили новий напад, але й це їм не допомогло: паровоз був зданий в строк.

«Біда біду тягне», говорить народне прислів'я. Так було і в ті часи. Все розбито, розвалено, немає палива, не працюють електростанції. Одне чіпляється за друге і тягнеться нерадісним ланцюжком. Щоб відремонтувати депо, потрібно було спочатку відбудувати цегельню, бо без цегли, зрозуміло, ніякий ремонт немислимий. Щоб посадити громадські городи і хоч трохи врятуватись від голоду, потрібно було не тільки очистити пустир, розкорчувати пеньки, а й дістати насіння. Насіння можна виміняти

в далеких від міста селах, але на що вимінювати? Залізничники виготовляють лопати, граблі, вила й інший сільськогосподарський реманент і обмінюють його на картоплю та інші овочі, щоб посадити на громадських городах.

І все це робиться поряд з ліквідацією банд, боротьбою проти замаскованих і відкритих саботажників, непманів, хистких елементів.

В напруженому тривожному вирі життя проявляються і формуються характери людей. Важкою ціною здобуваються перемоги: робітники і селяни платили за них своїм потом і кров'ю. Але вони знали: варто лише розслабити волю — і тоді неминуча загибель першої в світі робітничо-селянської держави, неминуче повернення до ненависної темряви експлуатації.

Партія безмежно вірила в нездоланну силу мільйонів, звільнених від капіталістичного рабства, в талановитість народу, в його величезну творчу енергію. Бойченкові вдалося на-снажити цією важливою думкою весь свій твір. Він яскраво показує героїку в буденному, дає картини «... найтривалішого, найупертішого, найтруднішого героїзму масової і буденної роботи»¹.

В центрі твору — Софрон Іскров, представник ленінської партії. Навколо нього гуртуються передові робітники, його оточують спов-

¹ В. І. Ленін. Твори, том 29, стор. 376.

нені негасимого ентузіазму комсомольці, молодь.

З великою теплотою змальовує письменник своїх молодих героїв, розкриває їхній багатий внутрішній світ, духовну красу юнаків і дівчат, їхні широкі громадські інтереси. Автор уміло поєднує теми, що ніколи не перестають цікавити молодь,— теми дружби, кохання, обов'язку,— з конкретними політичними темами, злободенними саме для відображеного періоду.

...Після недільника у секретаря комсомольського осередку Вадима Родини збираються комсомольці, щоб привести до порядку свій одяг. Наче ненароком автор згадує рване взуття, старий полатаний одяг, який свідчить про граничну убогість, потім розповідає, як юнаки колективно лагодять його, плетуть з мотузків підошви для взуття,— у кожного виявляються свої нахили, кожний щось робить краще від інших.

Мова заходить про дружбу, про кохання. Репліки пересипаються жартами, дотепами. Перед нами постають веселі робітничі хлопці, яких, здається, крім залицяння, кохання і забав, ніщо більше не цікавить.

Але ось розмова якось непомітно і дуже природно переходить в суперечку про нову економічну політику, про шляхи розвитку рідної країни, про боротьбу з голодом і руйнуваннями. І перед нами вже не безтурботні юнаки, а свідомі, гарячі і незламні будівники нового суспільства, яких перш за все цікавить доля

країни, в яких громадські інтереси переважають над особистими.

В буденній важкій роботі на підприємстві, в бойових походах, в боротьбі з нуждою формується характер юнаків і дівчат, гартується їхня воля, і вони виростають у безстрашних, самовідданих бійців за нове життя.

Герої Бойченка, як і сам автор,— люди дії, живого діла. Вони активні будівники, і все, що відбувається навколо, цікавить і хвилює їх. Байдужість—риса ледачих, дрібних душ—чужа радянським людям. Разом з тим герої «Молодості» не роблять нічого виключного: оживляють розбиті паровози, лагодять вагони, відбудовують зруйнований залізничний вузол, допомагають вдовам і сиротам, відправляються в ліс заготовляти дрова, бо робітнича околиця в жорстокий мороз сидить без палива. Своїми руками вони ставлять огорожу в монастирському саду, призначеному для дітей, які приїхали з голодного Поволжя.

Самовіддана праця робітників, вдало відображена Олександром Бойченком, принесла радісні плоди: відновлено залізничний вузол, змінилося обличчя станції Крутої, після ліквідації банди радісніше стало в селах Озерному і Лісній. Змінилися й самі люди—виросли, збагатились досвідом, розширили кругозір, загартували свою волю, глибше стали розуміти багатогранні життєві явища.

Пафос відбудови намальований письменником переконливо і барвисто...

Бойченко говорив на II з'їзді радянських письменників України: «Партія, наче грандіозний акумулятор, зосереджує в собі найкраще, найпередовіше, здатне здійснити сподівання й прагнення народу. У партії, мов у дзеркалі, відбиваються найкращі властивості й риси народу, партія — наш натхненний керівник, мозок, душа боротьби за здійснення інтересів народу.

Радянський письменник не може бути справжнім співцем народу, якщо він у своїх творах глибоко не розкриє ролі партії, як джерела джерел усього життя».

Оцією настановою і користувався Бойченко, створюючи книгу.

Багато в своєму житті бачив письменник партійних працівників, рядових комуністів, багато прекрасних, благородних рис позичив він у цих людей. Бойченкові, як уже згадувалось, пощастило працювати разом з видатними діячами Комуністичної партії і Радянської держави — з Станіславом Вікентійовичем Косіором і Павлом Петровичем Постишевим, з Григорієм Івановичем Петровським і Власом Яковичем Чубарем. Він працював з Микитою Сергійовичем Хрущовим. І так про це згадує в своїй статті «Сторінки історії»:

«Київські комсомольці звали свого парторґа ласкаво — Микитович. Він мало говорив, яким повинен бути більшовик, але завжди, кожную хвилину життя своєю роботою показував це. У нього ніколи слова не розходяться з ділом. Він завжди нагадував нам, що

основне завдання комсомолу — ідейно-політичне загартовування юнаків і дівчат, що в молоді треба виховати синівську відданість партії, Батьківщині і нещадну ненависть до ворогів. Він завжди нагадував комсомольцям, щоб вони не зневажали «дрібні» справи, але помічали не тільки їх, а бачили перспективу...»

Спостерігаючи за життям і роботою М. С. Хрущова, Бойченко багато корисного черпав для себе, комсомольського керівника, а пізніше — письменника.

При створенні образу секретаря партійного осередку Софрона Іскрова Бойченко використав, звичайно, і ці свої спостереження. Видатні партійні й державні діячі були для нього друзями і вчителями, вони показували високий приклад, як треба боротися за комунізм, як треба жити, щоб виправдати звання більшовика.

Частенько Олександр Максимович говорив, що деякі письменники в своїх творах прикрашають комуністів, особливо партійних керівників, і вони в них виходять схематичні.

«Хочеться мені зробити Іскрова простою, земною людиною. Але крилатою! Це важко. Та ми ж знаємо сотні таких людей», говорив Олександр Максимович, як про це згадує його дружина.

Риси партійного працівника ленінського типу в образі Софрона Івановича Іскрова знайшли яскраве розкриття. В Іскрові підкреслюється, зокрема, постійний, кровний зв'язок

з масами,—риси ця органічна в його характері.

Багатогранний образ секретаря партійного осередку залізничного вузла, а потім секретаря райкому партії Іскрова вимальовується перед читачем не відразу, а поступово — в дії, в зіткненнях, суперечках, у практичній роботі. Рядок за рядком, сторінка за сторінкою виростає перед читачем приваблива постать колишнього пастуха, потім шахтаря, що знав на собі переслідувань царських властей, зі зброєю в руках завойовував владу Рад, боровся в підпіллі з німецькими окупантами.

Слід зауважити, що Бойченко не подає окремо біографії Софрона Іскрова, а уміло, тонко вплітає біографічні деталі в художню тканину розповіді про сьогоднішній день. Ось, приміром, як ми дізнаємося про те, що Іскров був заарештований царським урядом і кинутий у тюрму. Приїхавши додому, Іскров починає вмиватися, роздягшись до пояса. «Ця звичка виробилася в Софрона Івановича ще під час ув'язнення в царській тюрмі», повідомляє автор і продовжує розповідати про те, що діється з його героєм зараз. Така манера розповідати про минуле людей допомагає розгортати дію більш напружено, без зайвих відступів.

З першої ж зустрічі Софрона Івановича з ковалем Кузьмою Савченком ми відкриваємо в Іскрова глибоке розуміння подій, вміння говорити з людьми, підбадьорити, надихнути їх, утвердити віру у власні сили. В Савченка,

як уже говорилося, велике лихо — померли дружина і дочка, а єдиний син помандрував з безпритульними. Про це знав Іскров, як знав він про життя кожного робітника залізничного вузла.

«— Чув, велике в тебе горе, Кузьмо,— просто сказав Іскров, сідаючи коло Савченка на купу лому.— Про сінка скажу в ЧК, Бойчукові, щоб розшукали...

— Софроне Івановичу, та хіба це тільки в мене таке горе? — тихо промовив Кузьма.— Поглянь, що робиться! Люди мруть з голоду, одягати нічого, навколо, як на кладовищі,— ось-ось усе замре...

— Що це ти, друже, на життя став дивитися крізь закопчене скло?

— А ти, мабуть, дивишся через рожеві окуляри?

— Ні, я на життя дивлюся очима більшовика, бачу його з усіх боків...

— Як той дядько, що купував коняку,— в рот дивився, під хвіст заглядав, а привів додому — вона здохла.

Іскров спокійно взяв Кузьму за руку. Савченко зніжковів.

— Ти, Софроне, не ображайся... Розумієш, душа болить!.. Скажи мені — хіба без грошей, без допомоги можна вискочити? А коли буржуї поставили собі завдання виморюванням нас зломити — ну, що його робить? — допитувався Кузьма, з тривогою заглядаючи в очі Іскрову.

Софрон Іванович уважно слухав Савченка.

Він добре розумів, що цей безумовно чесний товариш робить хибні висновки з тяжкого становища країни і що винні в цьому потайні вороги.

Іскров спитав:

— Вистачило в нас сили розбити всіх ворогів?

— Вистачило. Так то ж була війна, а тепер...

— От і тепер, цими самими руками,— він знову взяв Кузьму за руку,— все зробимо!

— Оцими руками? — Кузьма з сумнівом подивився на свої ослаблі руки.— Чи ти, Софроне, дуриш мене, чи глузуєш?

— Ні, правду кажу... Згадай підпілля за німців. Та ти ж тоді життям важив і ні на мить не зневірявся в нашій перемозі. А чому це було так?

— Бо по собі відчував, що український народ не стерпить німецького ярма. До того ж руський народ допоміг. Без нього не визволили б ми Україну.

— Це правда. Тепер теж росіяни допоможуть українцям, а українці — росіянам. Ти вірив у справу партії, покладався на свої сили. І тепер від тебе вимагається те ж саме. Такі, як ти, Кузьмо, повинні бути міцним кістяком, на який партія може твердо і впевнено спертись.

Кузьма мовчав.

Іскров підвівся.

— Увечері приходь в депо. Все обміркуємо».

Перед нами вдумливий, чуйний партійний працівник, який розуміє людей, знає, на кого опертися, кому в чому допомогти. В розмові з старим ковалем Іскров не підлещується, не применшує горя, а говорить відверто і щиро, як вчить великий Ленін, якого він недавно бачив і слухав у Москві, з яким йому пощастило розмовляти.

Робота в масах для нього не службовий обов'язок, а поклик серця — серця більшовика. В постійному спілкуванні з людьми він відчуває таку ж потребу, як дихати повітрям. Ледь на світ займалося, Іскров заходив у депо, вагонні майстерні, в кімнату машиністів і кондукторів. Він бував скрізь, де працювали люди, знав, що робиться в депо або службі часом краще, ніж безпосередній начальник.

Маючи прекрасну пам'ять, Софрон Іванович покладався не тільки на неї. В свою записну книжку він заносив усе, що треба було зробити, відмічав уже зроблене.

«На найближчі дні в нього було занотовано: «Організувати вивчення постанов десятого з'їзду РКП(б)», і поруч помітка: «Збори осередку, вечір запитань і відповідей. Допомогти ковалеві Савченку знайти сина — доручив ЧК, Бойчукові. Роздобути кольорового металу. Дістати Стрекаленкові на сорочку». І далі — «Кооперація видала чотири аршини».

Внутрішньо зібраний, дисциплінований, він любив кожну справу, велику і малу, доводити до кінця. Не любив Іскров гучних фраз, дешевих ефектів, а завжди у всій своїй практич-

ній роботі домагався, щоб кожний крок його служив зміцненню Радянської держави, поліпшенню становища робітників.

В образі Іскрова немає нічого неприродного: це земна людина, талановита й людяна. Часом він чогось не добачить, щось пропустить, чогось не зрозуміє. Часом і людину не помітить, як це сталося з власною дружиною. Але сила його в тому, що він уміє виправляти свої помилки, не упиратися і не триматися за старе, за те, що вже засуджене або неправильно було раніше сприйняте.

Простотою і скромністю, високою принципіальністю й гарячою любов'ю до праці та людей праці Софрон Іскров завоював глибоку повагу й довір'я робітників.

Бойченко з великою теплотою і задушевністю намалював образи численних молодих вихованців Іскрова.

Василь Бойчук — людина кристалевої душі, надзвичайної хоробрості і мужності. Біографія Бойчука повна трагізму, але вона не виняток — таких біографій покоління двадцятих років знає багато.

Шість років було Василеві, коли трагічно загинув його батько — більшовик Тимофій Бойчук. Тимофій мав великий вплив на робітників Деміївки. Поліцаї, інсценізувавши бійку, убили його.

З перших днів революції Василь вступив до Соціалістичної спілки робітничої молоді, був секретарем осередку Київського залізничного вузла.

Зимою 1919 року Василева мати загинула від кривавих рук денікінців.

«Самотньо і сиротливо було йому вдома, де він прожив з рідними вісімнадцять років. Залізне ліжко, накрите ковдрою з солдатського сукна, стіл, шафка, кілька табуретів — ось і все, що залишилось йому від батьків. А які дорогі хлопцеві були ці речі!.. Мандоліну, що звичайно висіла над його ліжком, Василь придбав пізніше. Він дуже любив музику. Прийде бувало з роботи, візьме мандоліну, заграє тихенько. Згадається йому мати, гірко стане на душі... А потім десь бралася сила, бадьорість, і забувалося, що голодний, що порвані чоботи. Працював він тоді в ЧК. На цю роботу висунула його партійна організація на початку 1921 року».

Працюючи в ЧК, Бойчук не відривався від комсомольців залізничного вузла. Як і раніше, дружив з ними, бував на зборах, разом з усіма ходив працювати на громадські гори, брав участь в роботі клубу.

Роботу в ЧК юнак полюбив усією душею, бо вона допомагала очищати рідну землю від всілякої погані. У виконанні оперативних завдань був невтомний. З яким завзяттям і з якою впертістю, нехтуючи всім, навіть життям, він полює за бандою! Сторінки, присвячені описові того, як Бойчук під іменем моряка Альоші з Глашею Большаковою, що грала роль його дружини і звалася Пашею, висліджують банду, розплутують брудні нитки зв'язків, які тяглися до замаскованого во-

рога Кущина, що проліз у партію і працював у губвиконкомі, сповнені великої пристрасті.

Якою чистою і благородною показана любов Василя до Глаші! Якими високими поривами переповнене юне серце!

Чого тільки не довелося перетерпіти молодому чекістові. Та ніщо не зламало його залізної волі, ніщо не похитнуло його рішучості в боротьбі. Навіть тоді, коли Василь потрапив у пазури озвірілих бандитів, він переборов страх і не схилився перед ворогами.

Бойчук належить до людей молодого покоління, яке на своїх плечах винесло почесний і славний тягар утвердження й зміцнення радянського ладу, яке все віддало за справу революції, за щастя трудового народу.

Він дуже колоритна і дійова фігура. Це справжній герой свого часу. Образ Бойчука перекликається з фігурою чекіста з «Тихого Дону» Бончука. У них багато спільного, але є і свої відмінності.

Ми знайомимося з другом Василя Бойчука — Вадимом, хорошим хлопцем, з світлими замріяними очима, сином залізничного слюсаря Макара Родини. Його зовнішність, приваблива й ніжна, ніби не гармоніює з твердим характером, винятковою принциповістю і наполегливістю. Палка любов до товаришів, ніжні почуття до Тані — майбутньої дружини — живуть в його серці поряд з гарячою ненавистю до ворогів.

Зауважимо: в цьому образі письменник подав найбільше автобіографічних рис. Як і всіх

своїх героїв, Бойченко малює Вадима в дії, в постійному зростанні. Спочатку ми бачимо його секретарем комсомольського осередку залізничного вузла, потім — на станції Крутій, де юнакові доводиться відразу бути і секретарем партійного осередку, і головою місцевому, і секретарем комсомольського осередку.

На станції його організаторські здібності розвиваються на всю широчінь. Не шкодуючи сил, працює він, щоб згуртувати навколо себе актив і повести боротьбу проти непманів, саботажників і бюрократів. Вадим домагається поліпшення житлових умов та умов праці станційних робітників.

За рік, проведений Родиною на Крутій, його діяльність дає великі наслідки: збудовано клуб, відкрито семирічну школу для дітей залізничників, згуртовано актив.

Вадим — людина виключної чесності: він не терпить ніякої фальші, ніякого обману. Згадаймо сценку, коли Вадим і Таня, за порадою Кузьми Савченка, сказали Таниній тітці, що вони повинчаються пізніше. Вадим не міг собі простити брехні, і сповістив тітку, що вінчатися вони не збираються, хоч це загрожувало йому відмовою віддати за нього Таню.

Яскравий, барвистий образ слюсаря Андрія Дубченка. Андрій чесний, відданий комсомолец, гарячий і запальний юнак. Він нічого не шкодує заради громадської справи. Але Андрій спочатку не розуміє нової економічної політики, він вважає, що середняк — та-

кий же ворог Радянської влади, як і куркуль. Йому важко розібратися в складному лабіринті класової боротьби. «Незрозуміле, повне протиріч, лежало перед ним село».

Але при допомозі друзів, у зіткненнях з життєвими фактами Андрій усвідомлює свої помилки, стає на вірний шлях відданих борців за ленінську справу. Письменник показує, як незмірно зріс Андрій духовно, як незрівнянно ширше і глибше почав дивитися на життя.

В образах Петра Кожуха, Пилипа Карася зображено представників першого комсомольського покоління на селі, якому доводилося відстоювати завоювання революції і будувати нове життя.

Теплими, ніжними барвами намальовані образи дівчат — Тані, Наташі Стрекаленко, Глаші Большакової, Оксани Криниці та інших.

«В другій частині «Молодості», — писав Бойченко в 1946 році, — я хочу показати, яку участь брали герої моєї першої книги в розв'язанні найважливішого завдання «хто кого» на користь соціалізму. Хочу показати, як комсомольці, переборюючи труднощі відбудовчого періоду, борючись з троцькістами, українськими націоналістами і іншими ворогами, жили, росли, любили й дружили. Хочу показати, як в цій боротьбі формувалися морально-політичні риси радянської людини з чистою душею і глибокою ідейністю та принциповістю, людини, для якої вірність партії і Батьківщині — над усе».

Всі ці якості, про які пише письменник, звичайно, стосуються не тільки другої, а й першої і третьої незакінченої частини. Герої твору в зв'язку з новою обстановкою, із загальним зростанням набувають нових рис, міцніють, гартуються їх характери.

З великою любов'ю і знанням малює Бойченко молодь. Він показує тяжкий шлях, який пройшло перше покоління комсомольців. Не раз ризикували вони своїм життям, не раз спокійно дивилися в холодні очі смерті, немало страждань зазнали на своєму віку. Та ніколи не здригалися їх лави, ніколи важкий шлях до щастя вони не пробували обійти манівцями.

Вони прямо і сміло йшли вперед по шляху, накресленому ленінською партією, бо розуміли, що очищена й щедро напоена кров'ю рідна земля дасть рясний урожай; знали: ніколи люди не забудуть тих, хто завоював ціною величезних зусиль щастя і мир на рідній землі. Знали: зашумлять рідні лани рясним урожаєм, буйно зацвітуть сади...

Висока мета робила їх непереможними. І саме цю провідну ідею зумів вкласти письменник у повість, яка стала цінним надбанням радянської літератури.

Читачі високо оцінили талановиту книгу. Образи досвідченого комуніста Софрона Іскурова, комсомольців Василя Бойчука, Вадима Родини стали любимими образами нашої молоді. Їх намагаються наслідувати, у них вчаться жити й боротися.

Ось що писала О. Бойченкові від імені молоді Макіївської шахти Надя Маленюк:

«Сьогодні закінчила читати другу частину Вашої «Молодості». До чого ж хвилююча книга! Незважаючи на те, що минуло 25 років, що мене і на світі тоді ще не було, мені це близьке. Іскров, Вадим, Андрій, Глаша, Наташа, Таня! Як хочеться хоч чим-небудь бути схожою на них! Так і болієш і радієш їх болями і радощами, що не в силах передати.

Комсомольці нашої шахти дякують за хорошу книжку. Питають про третю частину».

Чим же захоплює книга? Чому її з радістю читають молоді і літні люди?

Перш за все вона захоплює своєю правдивістю, в ній виявилась виключна щирість художника, глибоке і всебічне знання життя.

Книга Олександра Бойченка дає нагоду торкнутися дуже важливого питання нашої літератури — питання про позитивного героя. За останні кілька років у наших критичних роботах зустрічаються докори деяким письменникам за те, що їм не вдаються позитивні герої, що образи позитивних героїв слабкіші від образів негативних персонажів.

Негативні персонажі Бойченка також написані сильно. Це люди розумні, уміють добре пристосовуватись і спритно маскуватись. Але всі вони меркнуть перед незламною силою позитивних героїв. Негативні персонажі — це представники класу, приреченого на загибель, їхня історична доля вирішена. Ніщо не

може їх врятувати, бо піднялися нові соціальні сили, піднявся трудовий народ, який не захоче повернутися назад в рабство.

Бойченко знайшов вірну точку зору у відображенні протидіючих соціальних сил: за кожною дійовою особою стоїть клас, але разом з тим кожна постать має свій особливий характер, свої власні пристрасті, думки, прагнення.

Комуністична ідейність визначає всі вчинки героїв, їхні мрії і прагнення. Якщо підходити з такої точки зору до оцінки героїв повісті, стануть зрозумілими і їхній беззавітний героїзм, і висока принциповість. Що б вони не робили — велику чи малу справу, — вони звершують це в ім'я великої ідеї руйнування старого і будівництва нового світу.

Позитивні герої «Молодості» — добрі, чутливі люди, готові піти на найтяжчі жертви заради товариша, але вони нещадні до ворогів, до слизняків і боягузів, до всіх тих, хто заважає рухові вперед.

«Часто люди страждають через свою безпринциповість, але вони не хочуть або не можуть зрозуміти, що джерело їх страждань — у них самих, їх же безпринциповість. Та найгірше, коли такі люди вдають із себе ображених, скривджених. У мене кілька разів була серйозна розмова з Т. Вона хотіла зустріти в мені співчуття, але дістала рішучу відсіч. Будучи до Вітчизняної війни членом партії, Т. не евакуювалась. Ну, гаразд, багато хто не зміг евакуюватися, але, лишившись у воро-

жому тилу, вони, як більшовики, вели проти фашистів смертельну боротьбу, часто гинули, не думали про порятунок власної шкіри, не йшли на підлість, на злочин. Т. не тільки не боролася проти німецьких фашистів, але пішла в гестапо на реєстрацію комуністів. У мене до неї жалощів нема, хоч вона й розповідає, що її заарештовували і так побили, що вона стала інвалідом. Т. збуджує в мені зневагу, своїми вчинками вона показала, що людина з неї безхребетна і негідна бути в лавах партії, а ще вдає з себе мученицю. Уже кілька місяців Т. не заходить, і мені від цього легше. Може, я жорстокий, але мені дуже тяжко, коли я бачу таких людей».

Цей уривок з щоденника дає ще один ключ для розуміння внутрішнього світу героїв Бойченка. Краще смерть, ніж зрада, хай навіть ця зрада продиктована не злим умислом, а слабкістю духу. Тому так і полюбився читачам Василь Бойчук, який готовий прийняти смерть, але не схилитися перед ворогом. До боягузів, людей безхребетних, у героїв Бойченка, як і в самого письменника, нема жалю. Ідейність, принциповість роблять людину яскравою, сильною. Звичайно, це не значить, що такий герой легко крокує життєвим шляхом.

Позитивний герой — не той, якого надмірно обережний і завбачливий літератор веде по начищеній, ніби паркет, доріжці, засланій килимами, і, смикаючи за ниточку, ніжно улещує:

— Будь розумним, цього робити не можна — небезпечно, а відносно цього ще немає твердих вказівок, давай краще ми обминемо. Став міженьку на килимок, приготовлений попередниками, і ти ніколи не заб'єшся.

Такий рахітичний герой не може, зрозуміло, ні хвилювати, ні виховувати читача.

Висока комуністична ідейність робить героїв «Молодості» яскравими, мужніми характерами. Наведемо кілька прикладів.

«— Не впадай у розпач, Зіно, не до зими ж іде. Попрацюємо добре, а літо вже й зиму прогодує,— м'яко сказав Софрон Іванович.

— Швидше дуба дамо! — роздратовано кинула Зінаїда Данилівна, відрізаючи тоненьку скибку хліба.— Ти ж секретар. Скажи тільки — й дадуть... для дітей!

Іскров похитав головою.

— Видерти з іншого рота й собі — так, Зіно?

Жінка нічого не відповіла, тільки винувато глянула на чоловіка. Він усміхнувся їй...»

Ось ще:

«Його поклали на довгий стіл, міцно прив'язали.

«Видно, не вирватись цього разу... Пригадають вони мені все! Ну, що ж, тримайсь, Василю! Ти — більшовик, і якщо тобі смерть судилася, то померти ти повинен гідно!.. Померти? Померти, коли тобі лише двадцять років?! Життя тільки почалось... Хай нам доведеться ще хлебнути чимало горя, але ж буде побудований новий світ, гідний вільної

людини... Щастя, перемога не приходять самі собою, більшовики завойовують їх для народу своєю кров'ю... Як хочеться жити! Чи чесно, чи правдиво прожив ти своє життя, Василю? Життя прожите правильно, ніколи товариші не забудуть, що я віддав його за загальне щастя...»

— Гей, ти, чекісте!

Вигук Перепічки обірвав його думки.

— Кажи, що знаєш? — Отаман вступив у Бойчука свої порожні скляні очі, погляд цих очей рідко хто міг витримати. — Називай своїх агентів, кажи, в яких селах сидять.

— Довго тобі довелося б лічити. Їх стільки, скільки дерев у лісі: весь трудовий народ.

— Мовчи, собако!.. Подивлюсь я, як ти далі будеш говорити.

Спокійна байдужість Василева бісила Перепічку. Він моргнув Кирпичову, і той одним рухом розірвав на Бойчукові сорочку. Лезо ножа торкнулося Василевих грудей.

— Кажи, бо... — Очі в Кирпичова налилися кров'ю, ніздрі роздimalися.

— Ви можете замучити мене, але пам'ятайте — я більшовик, чекіст, і нема в світі такої сили, що змусила б мене стати зрадником!».

✓ Ще один приклад.

«Виглядаючи з-за стовпа, Вадим побачив людину, яка несла щось на плечі. Сніговиця ніби тонким серпанком заслоняла все навколо — трудно було розібрати затьмарені обриси людини.

— Стій! — крикнув Вадим.

Людина з колодкою на плечі підійшла до Вадима, і він упізнав свого брата.

— Костю, ти?

— Ну я. Не бачиш хіба?

— Так по колодці весь склад розтягнемо— а тоді що?

— Що мені «тоді»! Два тижні вже не палимо. Не на базар же несучи. Дров не дає, мати після тифу замерзає, та й сам спиш у холодній хаті.— Кость поправив дровину на плечі й хотів іти. Вадим став перед братом.

— Кидай поліно!

— Не кину, мені дров треба! — Кость обминув вартового і пішов через рейки, щоб швидше вибратись зі станції.

— Стій, кажу тобі! — крикнув навздогін Вадим.

Але Костик не зупинився, певний, що брат не буде його доганяти. Вадим підняв гвинтівку, вистрілив у повітря. Брат злякано шарахнув убік, кинув поліно і пустився навтьоки».

Ось у які трудні умови потрапляють герої Бойченка.

Хіба легко Софрону Іскрову дивитися на голодних дітей?

Хіба легко Вадиму Родині знати, що хвора мати мусить мерзнути в нетопленій хаті, а він не може їй допомогти?

Нарешті, хіба легко двадцятирічному юнакові Василеві Бойчукові розставатися з життям?

Але те, заради чого вони живуть і борються—будівництво нового світу,—незмірно вище

за їх власне лихо і тяжкі переживання. Велика мета, до якої прагнуть, допомагає їм знаходити рішення в найскладніших ситуаціях. Висока свідомість не дозволяє Іскрову й Родині покривити душею перед своєю совістю, а Василеві Бойчукові допомагає без хитань знайти вірне рішення в найтяжчу хвилину, коли на карту ставиться життя. Все це показано письменником з тією природною простою, яка відрізняє правду від фальші, талант від посередності.

✓Безмежна віра в торжество ленінізму робить героїв «Молодості» твердими, як сталь, і непорушними, як гранітна скеля. Жадоба боротьби — в цьому весь Бойченко. Такі і його герої. Благородство душі, високі пориви позитивних героїв повісті — ось те, що приваблює читача, що розпалює і утверджує в ньому бажання віддати всі свої сили на благо рідної Батьківщини. Це почуття дуже яскраво виражено в листі робітників київського заводу, який ми наводимо повністю:

«Дорогий Олександр Максимовичу!

Ми, робітники, зібравшись на конференцію по книзі «Молодість», шлемо Вам, авторові цієї чудової книги, свій палкий привіт!

Підготовка до диспуту була великою подією на нашому заводі.

Сотні молодих і старих робітників, комсомольців і більшовиків — учасників повстання арсенальців прочитали Вашу книгу.

Лекторієм нашого заводу були прочитані лекції про книгу «Молодість» в кожному цеху

і відділі заводу, які скрізь проходили з успіхом.

Комсомольські групи організували колективні читки книги.

Що привабило найбільше нас у Вашій книзі?

Велика життєва правда, сильні образи, які надовго запам'ятовуються, комуністів і комсомольців, чие життя буде служити нам прикладом того, як треба жити і боротися для досягнення великої мети — побудови комунізму.

У Вашій книзі дуже яскраво показана боротьба і розшарування серед селянства в перші роки Радянської влади, дохідливо змальований період непу, який мало був висвітлений в нашій літературі.

Ваша книга може служити корисним матеріалом при вивченні історії партії. На ній так само, як і на книзі «Як гартувалася сталь», виховується наше молоде покоління.

До героїв Вашої книги, так само, як і до Вас, Олександрє Максимовичу, відносяться горьковські слова:

«Людина! Це звучить гордо!»

Своєю мужністю Ви довели, на що здатна радянська людина!

Ваша особиста мужність письменника-більшовика, що присвятив своє життя справі служіння Батьківщині, Ваше гаряче молоде серце служать нам прикладом у праці.

Ми бажаємо Вам нових творчих успіхів, ми з нетерпінням чекаємо третьої книги «Моло-

дість», де знову зустрінемося з любимими героями.

Ми просимо Вас, після закінчення третьої книги, продовжити описання життя своїх героїв в роки побудови соціалізму, Великої Вітчизняної війни і в наш час!

Ми хочемо, щоб ця конференція послужила початком дружби між Вами і нашим колективом.

Бажаємо Вам успіху і великих творчих удач.

Ви з нами, в наших лавах, Олександрє Максимовичу, молодий, гарячий, любимий наш письменник!»¹

Молодь у повісті Бойченка живе цікавим, хоч і важким, життям. Будується новий соціальний світ, народжуються нові норми поведінки, новий побут, нове відчуття прекрасного.

Широкі інтереси у молодих героїв письменника. Їх цікавить не мізерне щастя міщанина, а велике щастя всієї країни, їх потреби не замикаються вузьким колом міщанського добробуту.

Герої Бойченка крилаті, але крила несуть їх не у безхмарний, відірваний від землі простір.

Вони люди діяннн. Їхні мрії завжди поєднуються з живими конкретними ділами, освітленими і зігрітими сяйвом майбутнього, і

¹ Лист з особистого архіву О. М. Бойченка. Друкується вперше.

тому для них будні не сірі й безбарвні, а ясні, як сонце, і принадні, як гаряча любов. Сувора дійсність загартувала їх, зробила виносливими і терплячими до безлічі нестатків. У своєму житті вони бачили немало жорсткого, але від цього їхні душі не стали черствими, не втратили тих гарячих, тремтливих барв, які властиві юності.

Взаємини між хлопцями і дівчатами диктуються новими нормами, високими почуттями. Згадаймо, скільки теплоти в зізнанні Андрія Дубченка про почуття до Наташі Стрекаленко. Згадаймо, як боязко промовляє цей хоробрий юнак слова чистого і ясного кохання.

Згадаймо, з яким обуренням зустріли комсомольці вчинок пошляка Попова, що намагався скривдити дівчину. Спокійний і завжди витриманий Вадим Родина, не задумуючись, віддубасив Попова.

«Ми часто збиралися великим гуртом і відправлялися гуляти за місто, в ліс, на річку. Всі ми — дівчата і хлопці — були з робітничих родин, самі працювали на підприємствах, у нас не було вищої, та навіть і середньої освіти, — пише в своїх спогадах Н. П. Бобовнікова. — Але я не пам'ятаю, щоб хтось з хлопців образив дівчину чи сказав грубе слово. Діяв якийсь неписаний внутрішній закон, що не дозволяв образити товариша, посміятися з його гідності. Був внутрішній такт, що свідчив про високі моральні якості робітничої молоді».

В книзі, як уже говорилося, виведені, крім

молоді, старі робітники й селяни. Зображені вони також переконливо. Образи Кузьми Савченка, Моржньова, Стрекаленка — люди, що понад сорок років працювала в депо, представників села — ватажка неможливіків Івана Недолі, діда Карася, Голоштаня і багатьох інших автор змалював з великим піднесенням.

Навіть деякі епізодичні персонажі постають перед читачем немов живі. Передусім ми маємо на увазі образ матері Василя Бойчука. Вона з'являється в книжці лише один раз, і то в спогадах, але її мужня постать вражає.

Стара йшла з відрами по воду і побачила, як знущуються з полонених червоноармійців денікінці. Полонені за високим парканом копали собі яму. Натовп людей дивився крізь паркан. В очах людей був жах, світилась печаль.

Вона згадала забитого чоловіка, сина Василя, який пішов у підпілля і якого, може, вже й на світі нема.

«— Вбивці! Кати!— крикнула жінка.— А ви, люди, чого дивитесь? — Вона обернулась до застиглого з жаху натовпу.

Підполковник з перекошеним від люті обличчям вихопив маузер і випустив у стару цілу обойму. Було чути, як декілька куль пробили відра. Маленька жінка йшла просто на нього. Її обличчя, висохле від горя й голоду, горіло ненавистю, сиве волосся пасмами повибивалося з-під хустки.

— Всіх не переб'єте, звірі! — вигукнула вона і впала. Відра покотилися в різні боки.

І тоді полонені кинулись на своїх ворогів. Втекти від смерті вони не могли,— то краще вже загинути в бою. Труп старої Бойчук денікінці кинули в яму, повну порубаних тіл. Могилу похапцем закидали мерзлою землею».

З цієї короткої сценки вимальовується яскрава постать матері. Події розвиваються блискавично, кожна деталь доповнює і розкриває образ,— письменник не любить довгих статичних описів.

Фон, на якому подається образ, теж дійовий. Мати йде по воду. За парканом полонені копають собі яму. Одна фраза дає уявлення про жорстокість ворогів революції — денікінців, що примушують людей копати для себе могилу.

Сповнені жахом очі людей, що притулилися до паркана. Блискавична згадка старої про чоловіка й сина... В дальших реченнях показується рішучість жінки, її глибока віра в перемогу революції: «Всіх не переб'єте, звірі!..»

Багато яскравих позитивних постатей вивів у своїй книзі Бойченко. Вони виростають в очах читачів до справжніх героїв ще й тому, що борються проти ворогів сильних, жорстоких. І перемагають.

Письменник не применшує сили ворожої, бо це не відповідало б правді. Адже кому не відомо, скільки чорних зграй, озброєних до зубів, налітало на молоду Радянську державу, скільки погані бродило по нашій землі!

В своїй звірячій ненависті до народу і його вождя — Комуністичної партії, вони втрача-

ють розум і йдуть на найпідліші злочини, які, звичайно, не можуть їх врятувати. Вороги часом не бачать, що земля горить під їхніми ногами, що вони вже соціальні і політичні трупи, які нічого не можуть змінити, а лише створюють навколо себе задушливу атмосферу гниття і смороду.

У ворожому коді — українські буржуазні націоналісти і білогвардійці, карні злочинці і професійні вбивці, яких контрреволюція широко використовувала для боротьби з Радянською владою. Дехто з них зумів втертися в довір'я, примазатися, щоб зсередини шкодити народній справі. До таких, наприклад, належить Дем'ян Петрович Кущин — член Київського губвиконкому. Він розумний, хитрий і підлий. Філософія цього дворушника дуже прозора: «... у людини дві руки. Хай одна рубає, друга гладить...»

Кущин зв'язаний з контрреволюційною організацією, нитки якої тягнуться за кордон. Він є тією ланкою, що з'єднує бандитське підпілля з ворожою агентурою, розставленою на радянських підприємствах і установах. Він допомагає банді Перепічки, до нього приходять агенти іноземної розвідки.

Кущин, стикаючись щодня з радянськими людьми, добре бачить, як вислизає ґрунт з-під ніг контрреволюціонерів. В розмові з Перепічкою він говорить:

«— Знаєте, Сидоре Григоровичу, — почав він, трохи подумавши, — ми й цього разу, здається, жорстоко прорахувались. Занадто

рано ми раділи, сподіваючись на перемогу Троцького, на продовження воєнного комунізму. Тоді селянин задушив би робітника... Та переміг Ленін. Більшовики знайшли дорогу до середняка.

— Що ж, на вашу думку, все загинуло?— з одвертою злістю спитав Перепічка.— Значить, не треба боротися, а просто стати навколішки перед більшовиками і просити помилування?

— О, ні,— похитав головою Кущин.— Ваша ненависть — моя ненависть. Але факти — річ уперта. Середняк буде задоволений з нової політики більшовиків і допоможе їм на деякий час забезпечити порядок. На деякий час— бо, здається мені, в самому непі криється смертельна небезпека для більшовиків. Він приведе їх до загибелі: виростуть сили, з якими більшовики потім не впораються...»

І тут, перед своїм спільником, він розкриває смисл політики двох рук: одна — гладить, друга — рубає.

Кущин маскується досить тонко. Ніколи відкрито не виступає проти заходів Радянської влади,— навпаки, на людях він «правовірний» член партії. В найбільш корисних починаннях робітників особисто бере активну участь. Коли, наприклад, для громадських родів не вистачило насіння, Іскров звернувся за допомогою до Кущина. Кущин пообіцяв допомогти і свою обіцянку виконав. На другий день вранці кілька підвід стояли з картоплею біля будинку партосередку.

Потім Кушин організує підпал приміщення, в якому зберігається прислана ним картопля. Робить це через низку підставних людей, так що безпосередній виконавець злочину навіть не підозрює Кушина як свого спільника.

Звичайно, такого хитрого і підступного ворога дуже важко викрити, зате і честь викриття велика, бо, щоб подолати розумного і сильного противника, треба самому бути розумнішим і сильнішим.

Вдало написаний портрет огидного пристосуванця Федченка, який проліз в партію і на посаду голови Губспоживспілки (до речі, зауважимо: на той час це була дуже відповідальна ланка, яка мала відігравати значну роль в зміцненні ленінського союзу робітників і селян).

Федченко не розбирається в хазяїнах: «Яка різниця, кінець кінцем, кому служити — одному чи багатьом?» Це людина без будь-яких моральних і політичних переконань, шкурник, що заради особистого благополуччя ладен за продати рідного батька.

До революції, в студентські роки, він був у добрих взаєминах з монархістами. На нього звернув увагу навіть сам генерал-губернатор і, як вірнопідданому малоросові, Федченкові доручили з групою студентів в день трьохсотліття дому Романових піднести цареві Миколі хліб і сіль.

Після революції Федченко став завзятим петлюрівцем, а в 1918 році немовби перейшов в опозицію Петлюрі і став лівим боротьбістом.

В 1920 році він проліз до більшовиків, щоб, маскуючись, чинити свою підлу справу.

Таке ж многолике обличчя і Нилова — меншовика до революції, а після революції запеклого троцькіста, боягуза з дрібною заячою душею.

Спільною рисою ворогів, яких виводить у своїй повісті Бойченко, є ненависть до Радянської влади, до народу. Їх, представників і захисників старого світу, де діяв вовчий закон ворожнечі між людьми, тільки крах панування зробив спільниками. Політичне забарвлення, як ми бачили, у них нетривке, вони — політичні хамелеони.

Кирпичов — денкінський офіцер — після розгрому білої армії змінив офіцерський мундир на рясу ченця і став отцем Сергієм. В бандитській землянці, в лісі, з його участю відбувається сценка, написана в яскравих сатиричних тонах.

Кирпичов і Перепічка — керівник банди давні друзі. До революції в Лісній вони володіли землею. На початку революції Перепічка, за рекомендацією Кущина, став членом української партії соціалістів-революціонерів. Кирпичов пішов до білих.

Нагадаємо, що партія українських соціалістів, або як вона офіційно називалася, «Українська соціалістична Спілка», створена в 1905 році, була відвертим захисником буржуазії, буржуазного ладу. Ця партія разом з російськими меншовиками і Троцьким завжди виступала проти Леніна, проти більшовиків.

Як бачимо, і Перепічка, і Кирпичов по суті знаходилися в одному буржуазному таборі, їхні соціальні інтереси були однаковими, вони не стали ворогами, а тільки накинули на себе різний одяг: Перепічка — жупан, а Кирпичов — мундир.

Бойченко досить вдало зриває маску з ворогів.

«Чорний приніс горілки й закуски. Перепічка розсаджував гостей.

— Вип'ємо за Україну! — запропонував він.

Кирпичов мовчав, поглядаючи на чарку, далі посміхнувся і сказав ніби сам до себе:

— За Україну? Вона мене мало цікавить. Мені б оце землю свою відібрати в чижів та карасів. От за це я вип'ю.

— Вип'ємо!

Перепічка цокнувся з Кирпичовим».

Український націоналіст, що всією душею ненавидить український трудовий народ, пропонує випити за Україну, розкриваючи перед нами своє лицемірство. Воно ще більше підсилюється словами Кирпичова, який байдуже, ніби про щось дрібне, незначне цинічно говорить:

«За Україну? Вона мене мало цікавить».

А далі мова йде про відібрану більшовиками і роздану селянам землю. Земля Кирпичова по-справжньому хвилює. Як видно з дальших подій, і Перепічку земля хвилює, а не доля України, бо він жодним словом не заперечує Кирпичову, а спокійно, неначе й не

було ніякої розмови про долю батьківщини, говорить: «Вип'ємо!».

Однією реплікою зривається петлюрівське лахміття, і перед нами постає озвірілий бандит, що захищає свої класові інтереси, прикриваючись базіканням про «самостійну Україну».

В дальшій розмові і Перепічка, і Кирпичов остаточно розкриваються не тільки як вороги більшовиків і робітничого класу, а й як люті вороги селянства, яке вони намагаються обдурити. Про середняка вони говорять:

«От за ким мотузка нудьгує».

Яскраві типи українських буржуазних націоналістів вивів у своєму творі письменник. Він переконливо показав, що Баула й Землянський та їм подібні — підступні зрадники народних інтересів, запеклі вороги українського народу, ладні служити кому завгодно.

У композиційному відношенні «Молодість» — твір багатоплановий. Як уже говорилося, письменник малює життя не тільки робітників-залізничників, а й представників інших суспільних верств міста. Крім того, в повісті відтворено яскраві художні картини сільського життя, картини боротьби з бандами і ін. В творі присутній також, умовно кажучи, пригодницький елемент: згадаймо вдало написані сцени, зв'язані з роботою в ЧК Василя Бойчука і Глаші Большакової. Від цих епізодів віє справжньою революційною романтикою.

Така композиційна побудова в даному випадку найбільш повно доносить до читача ви-

сокі патріотичні ідеї, які складають основний зміст повісті, її внутрішній запал.

Типовість образів «Молодості» полягає насамперед у їх глибокій історичній правдивості, в тому, що автор зумів створити людські характери, в яких художньо узагальнив соціальні типи епохи. Разом з тим персонажі повісті Бойченка є не просто абстрактним втіленням певних класових і політичних категорій,— вони живуть повнокровним життям, переконуючи читача поданим у них правдивим розвитком людських характерів.

«Молодість» примушує хвилюватись, разом з героями переживати їхні радощі і горе, їхні перемоги і поразки, засуджувати чи виправдувати їхню поведінку, викликає почуття гарячого схвалення того, що стверджує автор, і почуття гніву, ненависті до того, що він засуджує.

В творі Олександра Бойченка, як і в творі Миколи Островського, багато автобіографічного. Звичайно, автобіографічність тут слід розуміти не вузько: це не просто спогади, це щось ширше — набутий досвід, події, вчинки людей, людські взаємини і зв'язки — все, що спостерігав і в чому брав участь письменник, а потім глибоко осмислив і узагальнив художньо.

Позитивні герої Островського і герої Бойченка — люди різні, їх не сплутаєш, вони відрізняються своїми, властивими лише їм, зовнішніми рисами і характером, різною долею, але в них чимало спільного. В головному —

у поглядах на життя --- їхні думки єдині. Тут вони схожі, як люди одної епохи і одних класових прагнень, їх цементує велика ідея боротьби за щастя людства.

«Найдорожче в людини — це життя. Воно дається їй один раз, і прожити його треба так, щоб не було нестерпно боляче за безцільно прожиті роки, щоб не палила ганьба за підленьке і дріб'язкове минуле і щоб, умираючи, зміг сказати: все життя і всі сили були віддані найпрекраснішому в світі — боротьбі за визволення людства», думає Павка Корчагін.

У Бойченка:

«...Коли я думаю про життя, любов, дружбу, про звичайну повсякденну роботу і взаємини між людьми, я не можу не ставити питання: кому на користь кожен мій крок — капіталу чи праці?», говорить Наташа Стрекаленко.

«Скільки ще переживань доведеться зазнати в житті кожному з нас... А треба прожити свою молодість, своє життя так, щоб ти міг чесно дивитися в очі партії і народу», думає Вадим Родина.

Звичайно, це не копіювання одного письменника іншим. Пояснюється цей збіг глибоким проникненням в матеріал обох літераторів, які жили і працювали в один час, які розгортали події своїх творів в однаковій історичній обстановці.

Матеріалом літератора є мова, слово. Бойченко старанно працював над мовою. Він часто

любив повторювати вислів О. М. Горького: «Справжня краса мови, що діє, як сила, створюється точністю, виразністю, звучністю слів, які оформляють картини, характери, ідеї книг».

Бойченко намагався в своєму творові добитися суворої простоти і дохідливості, він не любив прикрашувати оповідь словесними викрутками, що блищать, як дешеві іграшки, і лише затуманюють думку, роблячи образ неясковим і не впливовим. Картини природи, характеристики людей письменник подає скупими, але точними словами.

«Перед ним, як на долоні, лежала станція. Зрідка доносило сюди звук різка. Маленькою хмаринкою злетів білий димок маневрового паровоза. Ліворуч на схилі гори і ярмом розкинулася слобідка, а далі виднілась висока гора, наче величезний звір, що зібрався стрибнути на залізницю, але застиг у вічній непорушності перед самим насипом. Звідси, як оком кинути, зникла вдалині повінь старого Дніпра. Невеличкі хвилі лизали підніжжя гори. До самої станції тяглися монастирські сади, далі — пустирі, смітники».

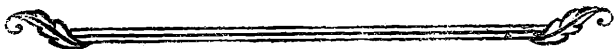
В повісті зустрічаємо ліричні відступи, пройняті гарячими почуттями:

«Вітчизна! Вона постала перед Вадимом, широка й багатолюдна, могутня і разом з тим убога, втомлена, вся в свіжих ранах... Та хіба від цього любитимеш її менше? Ні, любиш її ще більше, вона твоя Батьківщина, відкрила тобі очі на життя, ти обороняв її в боях, терпів страждання разом з нею, голодував, жорстоко

мерзнув, але все зніс, перетерпів, щоб відстояти її. І ти підеш з нею вперед, не шкодуючи себе, щоб зробити її прекрасною, а життя людей щасливим».

З великою теплотою говорить письменник про дорогу серцю, вистраждану радянську Батьківщину, про землю, яку, раз полюбивши, не можна розлюбити.

На лексиці твору позначився великий громадський досвід автора. У мовному арсеналі письменника чимало громадських і політичних термінів, які, проте, не роблять його мову «казенною», «діловою». Бойченко користується живими, розмовними інтонаціями, вільно, невимушено веде діалог, використовуючи багатства барвистої народної мови, прислів'я, порівняння, крилаті слова, народжені зображуваною епохою.

• III

В третій частині «Молодості» Бойченко збирався висвітлити дуже відповідальний період в житті Радянської країни. Хронологічні рамки третьої частини найбільш широкі: вона мала охопити 1927—1934 роки.

В цей час радянський народ будував фундамент соціалістичного суспільства. В країні розгорнулася широка боротьба за реконструкцію і індустріалізацію промисловості та транспорту, за колективізацію сільського господарства. Партія розв'язувала всесвітньоісторичні завдання, щоб перетворити нашу країну з відсталого в могутню індустріально-колгоспну державу.

По всій радянській землі зводилися риштування першої п'ятирічки: будувалися фабрики і заводи, піднімалися перші електростанції, здійснювався ленінський план електрифікації країни, механізувався вуглевидобуток у вугільних басейнах, передусім у всесоюзній кочегарці — Донбасі,

Втілювався в життя ленінський кооперативний план: з дрібних, розпорошених селянських господарств створювалося крупне механізоване сільське господарство. Ліквідувався найчисленніший експлуататорський клас — куркульство.

Йшла корінна перебудова економічного і соціального устрою. Руйнування старого і народження нового на Україні проходило в гострих зіткненнях, в непримиренних конфліктах. Будується Дніпрельстан, Харківський тракторний завод, Ново-Краматорський машинобудівний... Змінюється обличчя української землі.

На всіх ділянках соціалістичного будівництва в перших шеренгах йде комсомол і молодь. Комсомол України, загартований в жорстоких класових боях, керований славною Комуністичною партією, виступає надійною опорою і активним помічником партії.

Бойовий дух комсомольців, молоді, їх безмежна відданість ленінській партії, їх трудовий героїзм мали знайти широке відбиття в третій частині «Молодості».

Для третьої частини автор закінчив 15 розділів, а для двох розділів написав плани. Звичайно, судити про третю частину як про закінчений художній твір важко. Зараз не можна з впевненістю сказати, що все написане залишилося б незмінним: адже автор, працюючи над першою і другою частинами повісті, як про це він сам говорив у своїх статтях та листах, дуже часто повертався до написаного, змінював його, викидав старі і додавав нові варіанти розділів і цілі нові розділи.

Проте, аналізуючи написані розділи до третьої книги і спогади близьких письменникові людей, зокрема його дружини Олександри Григорівни, можна простежити розвиток подій і дальшу долю героїв повісті.

В архіві Бойченка зберігся список персонажів з примітками, який нижче наводимо повністю.

«Іскров Софрон Іванович — виріс у великого державного діяча.

Зінаїда Данилівна — вступила в партію, жін-відділом райжну.

Стрекаленю Наташа — закінчила інститут народної освіти, працювала викладачем історії, пішла в аспірантуру.

Андрій Дубченко — надіслали вчитися в Харківський інститут інженерів транспорту, кандидат наук.

Кузьма Сєвченко — промкооперація.

Яблуненко — начальник дільниці служби тяги Києво-Московської залізниці.

Моржньов — нач. ДПУ Київського вузла.

Глаша — закінчує медінститут, працює лікарем на Київ-ІІ.

Арон Іцкевич — нач. прикорд. застави.

Івченко — його заступник.

Дід Карась — йде в колгосп. Член правління.

Пилип — його син — закінчив курси агрономів і повертається в рідне село.

Петро Кожух — забрати в райком. Ніжин.

Вадим Родина — ЦК ЛКСМУ. Делегат 16 партз'їзду — член ЦВК і ЦКК ВКП(б).

Степова Аня — артистка радіокомітету.

Борис Тополя — секретар комсомольської організації на заводі.

Степан — видужав, закінчив курси трактористів і на першому тракторі в'їжджає в село, трактора одержав колгосп при допомозі Вадима і Іскрова.

Голоштань — голова колгоспу.

Сокира Михайло — голова артлі «Червоний гвіздяр».

Тамара Ярова — закінчила медінститут. В'їжджає на село, починає розуміти під впливом справжніх людей, куди вона котилася, і хоче чесною роботою повернути право називатися радянським лікарем. Пориває з минулим.

Чиж — одноосібник.

Муха — комсомолец на селі. Провадить велику роботу, всіляко старається відвоювати бідняцьку і середняцьку молодь від впливу куркулів. Муха стає колгоспником і бере участь в розкуркулюванні Півня, куркулів.

Тарас Тополя — токар на станції Крутій — голова місцевкому.

Максим Криниця — слюсар депо на ст. Крутій — нач. мех. майстерень замість Хвалька»¹.

В списку немає багатьох персонажів: Землянського, Баули, Хвалька, Юлії, Скули і інших, образи яких не знайшли свого логічного завершення в перших двох частинах повісті.

Список дійових осіб і матеріали дають мож-

¹ З архіву О. М. Бойченка, який зберігається в дружини письменника. Друкується вперше.

ливість заглянути в творчу лабораторію письменника.

В розділах третьої частини «Молодості» більшість сюжетних ліній, зрозуміло, лишилася незавершеною.

Вадим Родина повертається в Київ і йде вчитися на робітфак. Лекції з гуманітарних наук — історії, географії, літератури — він готував разом з дружиною. Вадим читав уголос, а Таня слухала. Робив це не даремно: хотів, щоб дружина не відставала від нього, духовно зростала.

«Сьогодні закінчили читати «Анну Кареніну». Вадим, замислившись, поклав книгу, а Таня й не помітила, як з її рук впала на підлогу сорочка, сльози горошинками покотились з очей жінки.

— Нещасна,— промовила Таня, витираючи сльози.

— Жаль, дуже жаль Анну,— задумливо промовив Вадим.— Але у неї не було іншого виходу, лицемірство і підлість так званого вищого світу довели її до самогубства...»

Н. П. Бобовнікова, згадуючи юнацькі роки Бойченка, пише:

«Тоді нам всім було років по шістнадцять-сімнадцять. Часто збираючись, ми разом читали книжки. Спалахували гарячі суперечки. Хлопці говорили про політику, а нам, дівчатам, більше до душі була література. Пам'ятаю, одного разу, після прочитання «Анни Кареніної» Л. М. Толстого, дівчата захоплено говорили:

— Яка мужність! От жінка!

Ми були дуже збуджені і схвильовані вчинком Анни.

Саша Бойченко промовив:

— Це слабодухість, а не мужність. Якби вона перегризла Кареніну горло, а не сама кинулась під поїзд, тоді б я її похвалив».

Ймовірно, що цей епізод з юнацьких літ став основою наведеної вище сценки, але, як бачимо, він був наново переосмислений. Образ Анни Кареніної герої повісті «Молодість» зрозуміли ширше і глибше, зрозуміли, як соціальний тип, як людину, що не могла вирватися з задущливої атмосфери тогочасної дійсності, і вчинок затравленої жінки став виявом гнівного протесту проти темних сил старого суспільства.

Це цілком природно, адже не можна погляди шістнадцятирічного юнака рівняти з поглядом зрілої людини, якою був Вадим Родина, що встиг пройти велику школу життя.

Вадима незабаром обирають секретарем окружкомун комсомолу. Розповідається, як Іскров вчить його працювати, організовувати комсомольців і молодь, знаходити основну ланку в кожному новому починанні.

З розділу, який носить назву «Зміцнення фундаменту» і стоїть окремо від усіх інших, ми дізнаємося, що Вадим Родина вже третій рік працює секретарем ЦК ЛКСМУ.

Цей розділ був написаний для газети, однак автор вирішив не друкувати його, а залишити для книги. Звичайно, Бойченко збирався дещо

змінити, доробити. Між цим розділом і іншими — великий розрив у часі.

«В процесі роботи над третьою частиною,— згадує О. Г. Бойченко,— Олександра Максимовича непокоїла одна думка. Він часто говорив, що переставити героїв на інші посади — справа дуже легка для письменника. Головне — показати їх духовне зростання. Якщо я, приміром, задумав зробити Іскрова великим державним діячем, то треба, щоб і його кругозір незмірно розширився, збільшилися масштаби його роздумів, його устремлінь, щоб відчувалося, що це людина з великим досвідом і неабияким державним розумом.

Якщо, наприклад, Вадим Родина стане секретарем ЦК, то треба, щоб він, залишившись в основі свого характеру таким же, як і секретар комсомольського осередку залізничного вузла, зберігши всі свої кращі якості, доповнив їх новими, щоб він став на дві голови вище попереднього Вадима».

Бойченка передусім цікавив внутрішній світ людини. «Якщо не показати внутрішнього світу, діалектики людської душі,— часто любив повторювати Бойченко,— то вийде не художній твір, а поширена анкета, хай навіть вона займатиме десятки друкованих аркушів. Зрозуміло, така книга не схвилює читача».

Звичайно, користуючись списком, та ще й неповним, не можна визначити, не припустивши неточностей, сюжетної побудови книги, дати повного аналізу розвитку характерів. Ми обмежимося тільки тими образами, які най-

більш повно розкриваються в документах і спогадах.

Іскров, як ми бачили у списку дійових осіб, мав вирости у великого державного діяча. В написаних розділах третьої частини зустрічаємося спочатку з Іскровим — секретарем райкому партії, обраним замість знятого Нілова, потім — завідувачем відділу Київського окружного партії. Він розгортає широку організаційську роботу, згуртовує комуністів на боротьбу з троцькістською опозицією, як і раніше, по-батьківському піклується про виховання молоді, про підготовку достойної зміни старій більшовицькій гвардії. Енергія в нього б'є ключем, і з ним, як і колись на вузлі, радяться десятки й сотні комуністів, комсомольців, безпартійних робітників і селян.

В третій частині ми зустрічаємося з Андрієм Дубченком — майстром заводу, активним комсомольцем, студентом робітфаку, який через кілька місяців стане студентом Київського політехнічного інституту. В списку ж дійових осіб написано: «Андрій Дубченко — надіслали вчитися в Харківський інститут інженерів транспорту». Розбіжність в інститутах пояснюється, очевидно, такими обставинами.

Дубченко дуже любив транспорт, віддавав йому весь свій молодий запал. Він влаштував дома невеличку майстерню і з своїм тестем Стрекаленком (він одружився з Наташею) конструював новий паровоз. Автор, роздумуючи над образом Дубченка, прийшов до висновку, що логічніше буде надіслати вчитися

Андрія не в політехнічний інститут, а в Харківський інститут інженерів транспорту.

«Тамара Ярова — закінчила медичний інститут. Виїжджає на село, починає розуміти під впливом справжніх людей, куди вона скочувалась, і бажає чесною працею повернути право називатися радянським лікарем», читаємо в списку персонажів.

Нагадаємо долю Тамари. Тамара була комсомолкою, але на життя дивилася очима міщанки. Вона вибуває з комсомолу, виходить заміж за Нілова, шукає легкого і веселого життя, зв'язується з власницею ресторану Юлією. Не знаючи, що вона шпигунка, Тамара ледве не потрапляє в болото запеклих ворогів Радянської влади.

Їй доручають отруїти тяжко хвору дружину Івана Федченка — замаскованого ворога, щоб приховати кінці його каїнової діяльності.

Тамара, побачивши, яка безодня розкривається перед нею, не йде на злочин, але й не наважується у всьому чесно признатися товаришам.

В повісті розповідь про Ярову обривається в час її вагань, страдницьких шукань вірного життєвого шляху.

Зрозуміти, як Тамара Ярова дійшла до свідомості і твердої рішучості порвати з старим, допомагають спогади О. Г. Бойченко.

«Олександр Максимович, — пише вона, — багато думав про кожного з своїх героїв. Багато він думав і про Тамару Ярову. В житті він знав подібних людей, знав, який складний шлях

вони пройшли, перш ніж стати справжніми радянськими громадянами.

Міркуючи над характером Тамари Ярової, Олександр Максимович прийшов до висновку, що вона повинна порвати з минулим, повинна стати людиною.

Нелегкий шлях визначив для неї письменник. Після довгих вагань і тяжких переживань Тамара про все розповіла Бойчукові, розвелася з Ниловим.

Закінчивши медінститут, вона сама попросилася на роботу в село. Тут вона познайомилася з Голоштанем, Петром Кожухом, дідом Карасем та іншими передовими людьми і, під їхнім впливом, зрозуміла, що справжнє життя не в ресторані Юлії, не в брудному шпигунському кублі, де торгують людською кров'ю, а серед простих і щирих трударів».

В плані шістнадцятого розділу написано: «Викриття окружного центра троцькістів, Нилов і Федченко».

Хочеться вказати на неточність, допущену в «Нарисі історії української радянської літератури». Аналізуючи повість О. Бойченка «Молодість», автори пишуть: «Письменник розкриває мерзенну суть українських буржуазних націоналістів Баули, Землянського, Нилова і подібних до них агентів контрреволюції, що перетворились у бандитів і вбивць».¹

Оцінка буржуазних націоналістів авторами

¹ Нарис історії української радянської літератури. Видавництво Академії наук Української РСР, Київ, 1954, стор. 387.

«Нарису» не викликає заперечень. Однак не можна ж усіх ворогів Радянської влади зараховувати в націоналістичний табір,— таке спрощення лише викривляє дійсність, об'єктивно призводить до невірної оцінки історичного процесу.

Як видно з повісті, Нилов ніколи не був українським націоналістом. До революції він меншовик, після перемоги Жовтня проліз до більшовицької партії і аж до свого викриття провадив там підривну роботу як запеклий троцькіст...

Нотатки Бойченка показують, з якою ретельністю відбирався матеріал для третьої книги. Сам по собі цей матеріал являє великий інтерес: тут виписки з архівних документів, особисті спогади і спогади товаришів по роботі, цифри і факти не тільки з життя республіки, а й усієї країни.

Багато матеріалів зібрано про Донбас, з яких видно, що уславлений край вугілля і сталі особливо цікавив письменника. Цю виключну зацікавленість ми знаходимо і в листах Бойченка до своїх численних кореспондентів. Наприклад, в листі до Надії Маленюк (Макіївка) Олександр Максимович 1 вересня 1949 року писав:

«Зараз я працюю над третьою книгою «Молодість». В цій книзі я хочу показати, як комсомольці України під керівництвом партії боролися за здійснення першої п'ятирічки. Думаю, що в цій книзі багато буде написано про комсомольців Донбасу, думка комсомольців

Вашої шахти багато до чого мене зобов'язує. Таке ставлення до мене дуже дороге, і я буду старатися всією своєю дальшою роботою виправдати Ваше довір'я».

До третьої частини зібрані цифри зростання вуглевидобутку в Донбасі, факти виробничого, партійного і комсомольського життя окремих шахт, побутові сценки; зроблені начерки майбутніх персонажів, нотатки про шахтарські ідальні, клуби, про мобілізацію комсомольських працівників на роботу секретарями шахтних комсомольських організацій; записані факхові і влучні вирази, окремі слівця і т. д.

Щоб відобразити боротьбу комсомолу за механізацію Донбасу, за високі темпи вуглевидобутку, письменник нащупує нових героїв шахтарського краю, шукає нових характерів.

З цього приводу викликає значний інтерес запис під назвою «Чорний кльош».

«Петька Барилочка — кряжистий, рудуватий парубок з фігурою атлета, простим лицем, прийшов на заробітки з Херсонщини. Найнявся сезонником на відкатку. Працював, як трактор, не пив, кожную вільну хвилину читав політграмоту. Але комсомольцем не був.

Вирішили відрахувати односторонній заробіток на допомогу англійським гірникам. Петька охоче пристав на це.

Дуже добре працював, але не було в нього кльош-штанів, які носили комсомольці, — дуже переживав: адже жодна дівчина не пойдеться з таким хлопцем.

Петька двічі на тиждень не їв другого, з

кожної получки відкладав по півтора карбованці. Нарешті зібрав чотирнадцять карбованців.

В той день, коли Петька з товаришами радився, якого товару купити на кльош (вирішили найкращого чорного сукна, якраз 14 крб.), приїхала стрижена з благодетельним підписним листом для англійських гірників. Товариші Петра внесли і за нього. Петька пішов у крамницю, а товариші з нетерпінням чекали його повернення.

Скоро повернувся усміхнений Барилочка з порожніми руками.

— Та, що ж,— прогудів він, уважно розглядаючи свої бугорчаті роги долоні, що ж... за цей самий кльош суконний, може, який англійський брат днів десять буде шамать разом з своїм виводком.— Закуривши махорки, сказав:— Я гроші стриженій віддав... нехай там ідять, держать... А я поки що без штанів побуду, підожду...»

Вже навіть по цій одній нотатці можна передбачити, в який колоритний, цікавий і багатий образ міг би вилитися образ Петра Барилочки. В ній усе: зовнішній вигляд (кряжистий, рудий, з фігурою атлета, з простим лицем), передісторія (прийшов з Херсонщини), ставлення до роботи (працював, як трактор), звички (не пив, любив читати). Комсомольцем не був, але хотів мати кльош, мабуть, для того, щоб зовнішньо бути схожим на комсомольців.

А яка висока у цього ще «не обтесаного» парубчка класова свідомість! Не доїдав, збирав гроші на штани, про які так мріяв, а

потім віддав усі свої збереження на допомогу англійським гірникам. За грубуватою зовнішністю, за кострубатими різкими словами криється широка і благородна душа. Скільки тут глибоких людських почуттів!

Цікавий образ намітив письменник! Нагадаємо: допомогу англійським гірникам подавали наші робітники в 1926 році, під час страйку англійських шахтарів. Значить, Барилочка з'явився на шахту в 1926 році. Прийшов не комсомольцем. Але його високі людські якості свідчать, що в майбутньому — це прекрасний, активний комсомолец, передовий боець за піднесення і перетворення Донбасу.

Немає сумніву, що Петро Барилочка став би, поряд з Бойчуком, Родиною, улюбленим образом радянської молоді — стільки привабливих рис закладено в його характері.

В доповіді на III пленумі ЦК ЛКСМУ (1932 рік) «Нова обстановка—нові завдання» Бойченко розповідав про самовіддану роботу кращих комсомольців.

«Пашківський — вибійник шахти «Іван», молодий комсомолец. Під час прориву на шахті не виходив кілька днів із шахти, сказавши: не вийду доти, доки не прочистимо лави і не виконуватимемо завдання. Тов. Пашківський—зразковий комсомолец. Навчається у політшколі та гуртку. Передплатив на 270 крб. позики. Коли йому запропонували відпустку по хворобі, він відповів: «Як же я тепер покину шахту й осередок, коли ще немає ста процентів. Вони ж (комсомольці) б'ються з усіх сил,

а я лежатиму. Я лишуся з ними і у відпустку не піду».

Це один з численних прикладів трудового героїзму комсомольців і молоді, яких багато знав Бойченко і так чи інакше використав би в третій частині.

Можна сподіватися, що письменник намалював би образ комсомольського працівника. На II Пленумі ЦК ЛКСМУ (18 травня 1931 року) в промові, присвяченій ленінському стилю в роботі, він говорив:

«На минулому пленумі ЦК ми хотіли, щоб виступив секретар шахти «Марія», тої шахти, де є найкраща комсомольська лава у Донбасі. Цей секретар відмовився виступати, і коли його запитали, чому ти не хочеш виступати, заявив:

— Мені пленумові немає чого сказати, я замало зробив. Я уважно підібрав разом з комсомольцями бюро осередків, лав, укомплектував секретарів осередків, разом з господарниками зібрали бригадирів і організували бригади, поліпшили їхню роботу, що видно з самих показників. Що ж я вам розповідатиму?

Чи не здається вам, що ця людина зробила, якщо не все, то головне для того, щоб лави почали краще працювати. Адже від того, як обереш бюро, від того, який секретар керуватиме, від того, який буде бригадир, який буде господарсько-адміністративний персонал і як всі вони будуть зв'язані з масою,— залежить усе. Тому добір і розподіл людей для комсомолу повинен стати за серйозну проблему».

Коли згадати, що в ті роки багато окружних комсомольських працівників було надіслано ЦК комсомолу України на роботу секретарями шахтних організацій, то стане ясно, що Бойченко не міг пройти повз такі факти, повз ті процеси, які відбувалися тоді в житті Донбасу.

Так само важко собі уявити, щоб автор не намалював дівчат-шахтарок, хоча б у зв'язку з образом Петра Барилочки.

Географічні рамки третьої частини розширювалися не тільки за рахунок Донбасу. Автор збирався показати життя і на такій важливій будові, як Дніпрогес. Щоб у цьому перекона-тись, досить навести показники роботи бето-нярів, які занотовані в матеріалах для третьої частини.

На Дніпрельстані треба було укласти 187.000 кубометрів бетону.

В липні 1929 року укладали лише по 17 ку-бометрів на добу.

Такий темп не міг забезпечити закінчення робіт до початку морозів.

Була мобілізована громадськість будови і вже в серпні укладали 820 кубометрів на добу, а в вересні — 1920 кубометрів.

Всього за вересень було укладено 57.000 ку-бометрів бетону, перевищено світовий рекорд (американці укладали за місяць 52.800 кубо-метрів):

Трудовий ентузіазм охопив будівників. Піз-ніше робітники Дніпрельстана укладали про-тягом місяця 110.500 кубометрів бетону.

Американський інженер Купер, що працював на Дніпрельстані, писав:

«За 48 років досвіду я не бачив нічого, що нагадувало б ентузіазм 16.000 людей, які працювали на Дніпрельстані».

1 травня 1932 року стала до ладу найграндіозніша із всіх будівель першої п'ятирічки — Дніпровська гідроелектростанція імені В. І. Леніна...

Таким чином, велику увагу збирався приділити письменник в третій частині людям промислової праці.

Різноманітний матеріал, зібраний Бойченком в галузі сільського господарства, свідчить, що письменник в дальшій роботі хотів показати і село ширше, ніж це він зробив у попередніх частинах. Зокрема, виділено таке питання, як допомога міста селу.

За спеціальним рішенням ЦК ВКП(б) в 1929 році було надіслано на постійну роботу в колгоспи і МТС 25 тисяч комуністів, з них 7.500 в колгоспи і МТС України.

Крім того, робітничий клас України надіслав на допомогу селу кілька тисяч бригад для ремонту сільськогосподарських машин і ремонту.

Розгорнулося шефство заводів, фабрик, на села були надіслані культбригади.

В матеріалах зібрані приклади, що свідчать про перевагу колективного господарювання. Є, приміром, такий запис: «1928 рік — неврожайний. Одноосібницькі господарства на Одещині одержали по 10 пудів озимої пшениці з

десятини, а в колгоспі «Приклад»—70 пудів з десятини».

Багато нотаток знаходимо про ініціативу сільських комсомольців, яка широко розгорнулася в ті роки, про вирощування комсомольцями і молоддю нових культур, зокрема кукурудзи, про запровадження нової агротехніки і т. д.

В комсомольських починаннях, занотованих письменником, багато вигадки, дотепності. Наведемо лише один приклад:

«Жива газета і суслячі лапки».

У Валківському районі всі знають живу газету «Червона свитка» при райсільбуді. Її і інші райони добре знають.

Вміє боротися «Червона свитка» з темнотою. Все вона знає, про все розкаже. Про Болдуїна і Макдональда, заспіває про режим економії, розповість про шкідливість суслика і неписьменності, попа з самогонщиком протягне.

Хліб на полі дозріває, суслик його поїдає. Зажурились селяни, з ними і «Червона свитка». Думали-гадали і придумали. Незабаром біля кожної сільради району висів великий плакат:

«Скоро, скоро, скоро.

Смерть суслику,

Користь селянству.

Випуск живої газети «Червона свитка».

Зміст:

Передова. Смерть суслику.

Телеграми. Огляд — у нас і за кордоном.

Агростаття. Що посієш, те й пожнеш.

Телеграми від власних кореспондентів Валківського району.

Фейлетон. Бог не видасть, суслик не з'їсть.
Новини. В нашому селі.

Ціни на всі місця — 20 сусячих лапок на ниточці, контрамарки не дійсні.

Редактор Лесь Червоний.

Розпорядник Гнат Свитка.

Для сусликів настали чорні дні. Давили їх, водою виливали, капкани ставили, стріляли, щоб тільки добути сусячі лапки.

Так зібрала «Червона свитка» не одну тисячу сусячих лапок: в одному селі — 4000, в другому — 2850, в третьому — 6100 і т. д.

Після кожного виступу «Червона свитка» виходила в поле й палила сусячі лапки».

Для того, щоб зрозуміти, яку велику народногосподарську справу робили в такий спосіб комсомольці, наведемо деякі дані. Один ховрах протягом літа з'їдає приблизно 16—18 кілограмів зерна і зеленої маси, знищує багато молодих сходів зернових і овоче-баштанних культур. В деяких районах ховрахи можуть знищити до 10 процентів врожаю, а в засушливі роки загибель посівів від них може досягти 40 і більше процентів.

Додамо, що той рік видався засушливим, і навала ховрахів була справжнім лихом.

Крім того, своїми виступами «Червона свитка» робила велику культурно-освітню справу, несучи в селянські маси культуру і знання, борючись з релігійними забобонами.

Руйнування старого, що відбувалося тоді в селі, народження нового, широка ініціатива народних мас, зростання нових людей — все це

мало знайти своє відображення в третій частині.

Чим далі працював письменник, тим глибше проникав він у характери людей, процеси зростання. Смерть обірвала широкі задуми письменника, але й ті глави, що їх встиг Бойченко написати, і матеріали з його архіву являють значний інтерес для пізнання епохи, для пізнання людей, які здійснили величезний революційний стрибок, перетворивши свою країну з відсталої на передову соціалістичну державу.

Книга Олександра Бойченка «Молодість», її герої допомагають нам сьогодні жити і боротися за побудову комуністичного суспільства. Вона, за висловом одного з її численних читачів, сповнена гарячих людських почуттів, високих поривань. В ній б'ється неспокійна жива думка. Книга вчить мужності, незламної волі, безмежної відданості партії і народу, вчить палко любити друзів і всією душею ненавидіти ворогів, непримиренно ставитись до всього старого, віджилого.

Такий твір міг написати художник з великим люблячим серцем.

Кожний рядок цієї чудової книги дихає глибокою вірою в прекрасне майбутнє. Бойченко показав нам ясних, як зорі, людей, про яких мріяв горьковський Андрій Находка, він розширив і поглибив наші знання діалектики людської душі.

«Молодість» збуджує і гартує волю, наснажує енергією. Прочитавши книгу, ми наче при-

пали до цілющого джерела почуттів благородного серця і думок світлого розуму.

Повість О. Бойченка належить до кращих творів радянської літератури. Книга не старіє: за десять років вона витримала понад двадцять видань. Багато разів друкувалася українською і російською мовами, мовами народів братніх республік. Двома виданнями вийшла «Молодість» в Чехословаччині і Румунії, надрукована в Польщі, Болгарії, Німецькій Демократичній Республіці.

Книга Бойченка є гідним пам'ятником невтомному борцеві за здійснення комуністичних ідеалів, палкому патріотові радянської землі.

* * *

Він прожив неповних сорок сім років; все своє свідоме життя віддав боротьбі за побудову нового світу. Залізна воля, пристрасна любов до життя, глибока переконаність у правоті ленінських ідеалів допомогли йому звершити свій громадянський і письменницький подвиг. Все, що він зробив як керівник комсомольської організації України і як письменник, надовго залишиться в пам'яті радянських людей.

Його ім'я назавжди збереже в своїх серцях народ, якому Олександр Бойченко віддав усе своє життя — до останнього подиху.

ОСНОВНІ УКРАЇНСЬКІ ТА РОСІЙСЬКІ ВИДАННЯ ТВОРІВ О. М. БОЙЧЕНКА

За лєнінський стиль в роботі. (Промова на II пленумі ЦК ЛКСМУ). Видавництво «Молодий більшовик». Х. 1931.

Лєнінськими шляхами. (Доповідь на VIII з'їзді ЛКСМУ). Видавництво «Молодий більшовик». Х. 1931.

Нова обстановка — нові завдання. (Доповідь на III пленумі ЦК ЛКСМУ). Видавництво «Молодий більшовик» Х.—Од. 1932.

Молодість. Повість. Частина перша. УДВ, Київ—Москва, 1945.

Молодість. Повість. Видавництво «Молодь», Київ, 1946.

Молодость. Издательство «Молодая гвардия». Москва, 1946.

Молодість Перша і друга частини. Видавництво «Молодь», Київ, 1949.

Молодость. Первая и вторая части. Издательство «Молодая гвардия», Москва, 1949.

Молодість. Перша і друга частини. Видавництво «Молодь», Київ, 1950.

Молодость. Первая и вторая части. Издательство «Молодая гвардия», Москва 1950.

Молодість. Повість. Промови, статті, листи. Видавництво «Молодь», Київ, 1952.

Молодость. Повесть. Издательство «Молодая гвардия», Москва, 1953.

Молодість. Повість. Видавництво «Молодь», Київ, 1954.

Молодость. Повесть. Издательство «Молодь», Киев, 1955.

ЗАРУБІЖНІ ВИДАННЯ

Младост. Издательство Народна младеж, София, 1948. (болгарською мовою).

Tincretie. Editura tineretului Bucuresti. 1950. (румунською мовою).

Tincretie. Editura tineretului, Bucuresti. 1952. (румунською мовою).

Mladí. Mlada i Fronta, Praha. 1952. (чеською мовою).

Młaość. Iskry. Warszawa. 1954. (польською мовою).

Młodosć. Smena. Bratislava. 1955 (словацькою мовою).

Jugend. Dietz verlag. Berlin. 1955 (німецькою мовою).

МАТЕРІАЛИ

ПРО ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ О. М. БОЙЧЕНКА

В. Шумов. *Воля большевика*. «Комсомольская правда», 12.X. 1944.

Н. Коштур. *Встреча комсомольцев гарнизона с Александром Бойченко*. «Ленинское знамя», 8.VI. 1954.

П. Утевская. *Молодость комсомола*. «Сталинское племя», 10.VI. 1945.

І. Сенченко. *Молодість покоління*. «Літературна газета», 12.VII. 1945.

Н. Никитин. *В гостях у писателя Александра Бойченко*. «Рабочая газета», 28.VII. 1945.

Н. Строковский. *Победа человека*. «Литературная газета», 8.IX. 1945.

Л. Карпенко. *Повесть об украинском комсомоле*. «Комсомольская правда», 22.VIII. 1945.

С. Складенко. *Мужество*. «Гудок», 23.IX. 1945.

В. Бережний. *Пошта письменника*. «Молодь України», 14.VII. 1946.

І. Вітенко, М. Педенко, М. Пілявина та ін. *В гостях у Олександра Бойченка*. «Молодь України», 22.XI. 1946.

М. Пархомов. *Завжди в строю*. Нарис про письменника. Видавництво «Молодь», Київ, 1948.

А. Дьяченко. *Большевистский закал*. «Сталинское племя», 15.VII. 1948.

Л. Забашта. *Зворушлива дружба*. «Молодь України», 16.XI. 1949.

Ю. Мельничук. *Полум'яне життя*. «Дніпро» № 6. 1950.

В. Бичко. *Серце більшовика*. «Літературна газета» 8.VII. 1950.

Л. Озеров. *Жизнь-подвиг*. Жур. «Советская Украина» № 3. 1951.

П. Усенко. *Спогади про Бойченка*. «Зміна», XI. 1953.

Савчук Алексей Иванович
Александр Бойченко. Очерк жизни и творчества.

Издательство «Радянський письменник»
(На украинском языке)

Редактор *М. М. Острик*
Художник *К. К. Калугин*
Художній редактор *М. Н. Вальчук*
Технічний редактор *І. М. Вайншенкер*
Коректор *Н. Й. Коростишевська*

Здано на виробництво 11/IV 1957 р. Підписано до друку 6/VII 1957 р. Формат 70×92/зз. 4³/₈ фіз.-друк. арк., 5,12 умовн.-друк. арк., 4,81 обл.-вид. арк., БФ 12466. Тираж 8000. Зак. 4051. Ціна в оправі 2 крб. 95 коп.

Радянський письменник. Київ, Червоноармійська, 6.
Книжкова фабрика Голооввидаву Міністерства культури
УРСР. Одеса, Купальний зав., 5.

2 крб. 95 коп.